

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО
(БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

«Леся Українка та Галичина»

студентки IV курсу, групи СОІ-41
спеціальності 014 «Середня освіта (Історія)»

Луцюк Владислави

Керівник: доктор історичних наук, професор

Райківський І.Я.

Національна шкала _____

Університетська шкала: _____

Члени комісії: _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Івано-Франківськ – 2024 рік

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Основні віхи життя і творчості Лесі Українки	7
Розділ 2. Відображення ідеї національної єдності України в творчості та громадській діяльності	34
Розділ 3. Зв'язки Лесі Українки з Галичиною	47
Розділ 4. Рецепція творчості письменниці	55
Розділ 5. Використання матеріалів дослідження на уроках історії України	62
Висновки	68
Список використаних джерел	73
Додатки.....	78

Вступ

Творчий доробок Лесі Українки наскільки різноманітний, масштабний і цікавий, що багато письменників і поетів описували неперевершений талант, харизму, бунтарську вдачу сильної жінки. Кожному з нас, здавалося, добре відоме ім'я поетеси, якій судилося стати в один ряд з відомими українськими письменниками і громадськими діячами – Т. Шевченком та І. Франком. Сповнені величезною любов'ю, її листи, історичні розвідки, публіцистичні твори, драми і поезії заворожують усіх, хто читає невмирущі рядки. Серед тих, хто досліджував життя і творчість Лесі Українки в різний час, були В. Жила, О. Ткаченко, О. Турган, В. Агеева, Т. Гундорова, Н. Банацька, А. Бичко, Л. Мірошніченко та ін. Відображаючи галицькі мотиви і теми в своїх творах, вона розкривала особливості культури, мови та історії населення Галичини, підкреслювала їх важливість для українського народу, виступала з позицій всеукраїнської національної єдності, що є актуальним і сьогодні. Однак, незважаючи на інтерес у науковій літературі до постаті Лесі Українки, тематика її зв'язків з Галичиною мало цікавила дослідників, що пояснює актуальність, науковий і суспільний інтерес до обраної проблематики.

Об'єкт дослідження – літературна і громадська діяльність Лесі Українки в контексті вивчення матеріалів дослідження на уроках історії в ЗЗСО.

Предмет дослідження – життєвий шлях видатної української діячки, її літературна творчість і громадська активність, взаємини з Галичиною, представниками українського національного руху в краї, особливості використання зібраних та опрацьованих матеріалів дослідження у сучасній шкільній освіті.

Мета пропонованої роботи полягає в тому, щоб з'ясувати можливості для використання отриманих результатів у ЗЗСО, дослідити та проаналізувати взаємозв'язок та вплив Лесі Українки з культурною та літературною сферою Галичини, розкрити вплив галицького контексту на її творчість, визначити роль великої української поетеси, письменниці та громадської діячки в розвитку

українського національного руху, взаєминах між підросійською Україною та Галичиною наприкінці XIX – на початку XX століть. У зв'язку з поставленою метою завдання роботи включають такі аспекти:

- 1) охарактеризувати основні віхи життя і творчості Лесі Українки, особливості формування її світогляду;
- 2) зібрати та систематизувати інформацію про її життя і практичну діяльність під кутом зору зв'язків з Галичиною, співпраці та взаємодії з відомими краями;
- 3) провести загальний аналіз творів Лесі Українки в історичному контексті – поезій, прози та драматургії, щоб виявити наявність галицьких мотивів і тем у творчому доробку;
- 4) з'ясувати рецепцію творчості Лесі Українки в Галичині, місце і роль краю у формуванні літературного оточення Лесі Українки;
- 5) розкрити можливості для використання матеріалів дослідження в шкільній освіті.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період життя і діяльності Лесі Українки, від народження до смерті – 1871–1913 рр.

Географічні межі роботи пов'язані з місцями проживання і діяльності Лесі Українки в різний час.

Методологічну основу роботи складають принципи історизму, достовірності та об'єктивності, загальнонаукові (аналізу, логіки і синтезу (класифікації)) та спеціально-історичні методи (періодизації, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний та ін.). Леся Українка понад 150 років тому виховувалася, по суті, за сучасними принципами Нової української школи (далі – НУШ) прогресивною мамою Оленою Пчілкою. Саме мама якимось магічним чином змогла доказати колосальний ефект дитиноцентризму в навчанні й вихованні своєї талановитої доньки. Однією з ліній дослідження є громадська і соціальна активність Лесі Українки, її прогресивні, бунтарські погляди. Важко зрозуміти для сучасної людини з відкритим доступом до

багатьох бібліотек, архівів, інтернету, різноманітних ЗМІ і т. п., що більше півтора століття тому, коли народилася і виховувалася Леся Українка, вона здобула таку колосальну освіту без доступу до всіх нам відомих джерел здобуття інформації. Для дослідження зв'язків Лесі Українки з Галичиною використовуються різні види джерел і фахової літератури.

Апробація пропонованої роботи здійснена у виступі на звітно-науковій студентській конференції на кафедрі історії України і методики викладання історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 4 квітня 2024 р.

Джерельна база. Розвиток історичної науки в незалежній Україні дає можливість досліджувати життєписи видатних осіб, що зробили вагомий внесок у розвиток української літератури, але життя і діяльність яких у радянські часи висвітлювалися спотворено, в руслі тодішньої партійно-класової ідеології. Серед відомих постатей виступає відома поетеса, активний соціально-політичний діяч Леся Українка. Для дослідження зв'язків Лесі Українки з Галичиною доцільно використовувати різні види джерел і фахової літератури.

Основним джерелом для написання роботи є твори самої Лесі Українки, сюди відносяться всі жанри, в яких працювала відома поетеса (вірші, поеми, драми та ін.) [2–5; 8; 9]. Леся Українка через художню творчість відображала свої ідейні погляди, що мали соборницький характер. Особливе місце при аналізі досліджуваної теми посідає епістолярний жанр, листування з родичами та відомими діячами кінця XIX – початку XX століття, зокрема із своїм дядьком відомим громадським діячем М. Драгомановим [6; 7]. За допомогою листування можна відобразити віхи життя та творчості поетеси крізь призму епохи.

Цікава інформація була почерпнута нами з електронних архівних матеріалів, що містяться у відкритому доступі, з Центрального державного історичного архіву України, м. Київ. Зокрема, в архіві зберігаються документи,

що дають уявлення про різні сторони життя родини Косачів, формування світогляду і діяльність Лесі Українки (Додаток К, Н, М, Л) та ін.

Історіографія теми. Історіографія дослідження налічує чимало робіт, які прямо або опосередковано порушують питання життєпису та діяльності Лесі Українки. Після здобуття національно-державної незалежності України розпочалося інтенсивне дослідження творчої та суспільно-політичної діяльності видатної української письменниці. Інтерес до постаті Лесі України приділяли вже сучасники, традиційна українська історіографія. Так, у працях українського історика і громадського діяча М. Грушевського згадується про її внесок у національне відродження [14]. Постаті Лесі Українки присвячено художньо-документальну біографію Анатолія Костенка «Леся Українка» (Київ, 1985) [17]. Автор використовує документи, спогади і свідчення людей, які були особисто знайомі з відомою поетесою або її родиною, розказує про життя «великої дочки українського народу», геніальної поетеси, «борця за революційне єднання» Галичини і Наддніпрянщини.

Інтерес до вивчення життя і діяльності Лесі Українки значно зріс після 1991 р., можна сказати, що сформувався цілий напрямок дослідження її постаті, що називається лесезнавство. За останні десятиліття на цю тему з'явилися сотні робіт різного формату і тематики, переважно філологічної, але обрана тематика про її зв'язки з Галичиною і краями залишається малодослідженою. Особливо хотілося б відзначити внесок у вивчення досліджуваної теми івано-франківських істориків Петра Арсенича [11] та Василя Бурдуланюка [12], що безпосередньо, хоч і досить коротко, висвітлювали перебування Лесі Українки на Гуцульщині, її зв'язки з Галичиною. Висвітлюючи особливості формування ідеї української національної єдності в Галичині, І. Райківський у монографії «Ідея української національної єдності Галичини в ХІХ столітті» (Івано-Франківськ, 2012) згадує про Лесю Українку, що мала тісні відносини з краями, не раз приїжджала до Гуцульщини для лікування і творчої праці.

В. Агеєва в книзі «Поетеса зламу тисячоліть» [10] розглядає постать Лесі Українки в постмодерністичній інтерпретації, в контексті інтелектуальних і духовних шукань складної доби, в якій вона жила на зламі віків. У роботі використано праці низки дослідників – Л. Головка [13], А. Диби [15], Л. Жванія [16] та ін., що дають уявлення про різні сторони життя і діяльності Лесі Українки – філософію людини в її творчості, внесок у функціонування «Старої» київської громади, що проявляла інтерес до українського руху в Галичині тощо. Цінну інформацію почерпнуто з науково-бібліографічних покажчиків, присвячених Лесі Українці [28; 29].

Для написання роботи авторка використала інтернет-джерела, матеріали з You Tube. Так, за час незалежності України було знято низку документальних фільмів про життя і творчість Лесі Українки. Наш інтерес привернули реальні історії з Алімом Галімовим «Як Леся Українка стала зброєю в руках Кремля» [37], «Якби ви були Лесею Українкою» [31], документальний фільм «Леся Українка» [30] та ін. Названі матеріали дають уявлення про життя і діяльність Лесі України в контексті національного відродження другої половини ХІХ – початку ХХ ст., коли етнічні українські землі перебували під владою Австрійської (Австро-Угорської) та Російської імперії, що за Емським указом 1876 р. забороняла українську мову в літературі, вільний розвиток українства.

Практичне значення роботи полягає в тому, що одержані результати можуть бути використані у закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) вчителями історії і громадянської освіти для проведення уроків, факультативних занять, у позашкільній освіті, у вищій школі для підготовки семінарських занять з історичних дисциплін. Результати нашого дослідження можуть стати складовою частиною для майбутніх наукових розвідок.

Структура роботи побудована за проблемно-хронологічним принципом, складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та 9 додатків (усього – 100 стор., із них основного тексту, не враховуючи списку використаних джерел і додатків, 72 стор.).

Розділ 1. Основні віхи життя і творчості Лесі Українки

Ще з дитинства любила вчитуватися в рядки поезії Лесі Українки. Манив захоплював і навіть бентежив опис природи, пір року, все це навіювало якусь казковість, неймовірну фантастичність, спокій, і в той же час велику гордість, що наша земля подарувала світові таку відому поетесу, як Леся Українка. Вона реалізувала себе в багатьох жанрах – лірики, епосу, драми, публіцистики, розвинула жанр драматичної поеми в українській літературі. Водночас Леся Українка увійшла в історію як видатна українська громадська діячка на ниві національного відродження. До сьогодні збереглося близько 900 її листів, на жаль, це далеко не вся кореспонденція, зокрема повністю зникли листи до Сергія Мержинського, листівки до Климента Квітки та ін. Водночас Леся Українка зробила внесок у розвиток української фольклористики, зокрема наспівала 220 народних мелодій.

І кожного разу багатогранний творчий доробок Лесі Українки читатимуть, сприйматимуть по-різному, будуть відкривати нові пласти закладених там думок, почуттів чи проблем. Леся Українка належить до митців, що пережили свій час, випередили набагато, на ціле покоління. Такої цільної натури, тонкої і чистої душі, як у Лесі Українки, нечасто можна зустріти серед відомих письменників. Щоб говорити про таку людину, треба бути уважним до кожного її слова, пильним до кожної фрази, щоб ніщо не порушувало правди, не падало тінню на цей благородний образ [37]. Образно кажучи, із глухих лісів Волині, населених багатющою уявою народу, вона знялася на дужих крилах пісень у високість сяючого неба, щоб озирнути свій край, досягнути його радощі і муки. Вона – це тендітна Лариса Косач, за словами І. Франка, «єдиний на всю тогочасну Україну мужчина» [10].

Леся Українка народилася 25 лютого 1871 р. у невеликому містечку Звігель, що на Волині, а тепер – Новгород-Волинський на території сучасної України, а тоді це була частина Російської імперії. Вона походила з родини заможних дворян Косачів, батьки дали їй ім'я Лариса, пізніше світ її буде знати

під ім'ям Леся Українка, це творчий псевдонім. Лесині предки по батькові в давнину жили в Боснії, на узбережжі Андриатики. Косачі належали до сильного босняцького роду, котрий в XIV–XV ст. грав важливу роль в історії того краю. З часом Косачі осіли на Чернігівщині. Лесин прадід Григорій народився в 1764 р., оселився в місті Мглині, що на крайній півночі Чернігівщини, тут же народився і Лесин батько Петро Антонович Косач [17, с. 5].

Батько Лесі Українки, син Антона Григоровича Косача, був представником Мглинської гілки роду, започаткованої, на думку дослідників, Йосипом Косачем. Історики переважно досліджували Погарську лінію родини Косачів і дуже мало й обережно згадували про Мглинську гілку, напевно, через брак документів [1]. Петро Косач в 1888 р. поступив до Петербурзького університету, а через два роки перебрався до Київського, Університету св. Володимира, щоб урятуватися від переслідувань за участь у студентських заворушеннях 1861 р. [17, с. 5]. Батько Лесі Українки дружив з багатьма культурними і політичними діячами свого часу. Після закінчення університету був призначений головою Ковельсько–Володимир–Волинського з'їзду мирових посередників [1]. (Додаток Н) У подальшому Петро Антонович – юрист, меценат, громадський діяч, у тяжбах із поміщиками ставав на захист інтересів простого селянства [37].

Рід Лесі Українки по матері був грецький. Ще в першій половині XVII ст. прийшов на Україну «грецький заволока» шукати собі щастя. Хоробрістю та здоровим глуздом досяг визнання серед козаків. Швидко Б. Хмельницький запросив його бути драгоманом, тобто тлумачем, перекладачем при козацькому війську. З того часу і пішло за ним та його предками прізвище Драгоман. Петро Драгоманов, батько Ольги, матері Лесі Українки, служив юристом при військовому міністерстві в Росії. Мав гарну освіту, знав іноземні мови, з успіхом друкував вірші й оповідання в тогочасних журналах. У 1838 р. він повернувся на Батьківщину, відсудив захоплені землі в с. Колодяжному при гетьмануванні Кирила Розума. На свої кошти відбудував родинне дворище в

Колодяжному. Воно збереглося до наших днів. У дитинстві та в старші роки Леся часто проводила тут літні дні.

У с. Колодяжному народилася і виросла мати в майбутньому видатної української поетеси. Звідси пішов у широкий світ її дядько Михайло Драгоманов. Тут жила і померла її незабутня, добра і ласкава бабуса Лизавета Іванівна, до якої маленька Леся писала свої перші листи друкованими літерами (див. Додаток А). Ось з якого славного роду козацької шляхти походила мати Ольга Драгоманова. Видатна жінка, феміністка, вона відома під псевдонімом Олена Пчілка [17, с. 6–7]. Людина широко освічена, вона зробила вагомий внесок у розвиток нової української літератури і громадського життя, неодноразово приїжджала до австрійської Галичини. Значний ідейний вплив на Олену Пчілку, як і на всю родину Косачів, включаючи Лесю Українку, справив її старший брат, видатний громадський діяч, лідер «молодих» громадівців Михайло Драгоманов [33].

Із злиттям двох дуже освічених і сильних родів і походить відома українська поетеса Лариса Косач. У сім'ї Косачів народилося шестеро дітей. Найстарший син Михайло, Леся (Лариса), дочки Ольга, Оксана, Ізидора та наймолодший син Микола. Оригінальний документ про склад родини зберігається у ЦДІАК України [1]. (Додаток К). Батьки Лесі Українки велику увагу приділяли вихованню своїх дітей, їхній гуманітарній освіті, розвивали цікавість до різних наук, особливо до літератури і мистецтва, вивчення іноземних мов. Мати залучала дітей до літературної роботи, самостійної творчості, до перекладацької діяльності. Водночас батько випишував різноманітні журнали і газети, багато читав дітям, намагався розширити їх кругозір, але ніколи не нав'язував свої думки та поглядів, що є в руслі сучасної педагогіки [30].

Дуже близька Леся була з сестрою батька Оленою. Олена Косач, відома українська письменниця, учасниця революційних рухів у 1879 р., була арештована і вислана до Сибіру. М. Драгоманов, як уже наголошувалося, був

братом матері Лесі Українки – це історик, громадський діяч, професор Київського університету, за однією з версій псевдонім свій Леся запозичила саме в дядька Михайла Драгоманова, який свої перші роботи підписував, як Михайло Українець. Родина Косачів була українською елітою, Косачі представляли українську шляхту, отримали статус російського дворянства від Катерини II після знищення нею гетьманської держави. Батько Лесі був впливовим чиновником і дослужився до дійсного статного ратника. Це найбільший цивільний ранг у російській імперії. Від самого дитинства Леся росла і виховувалася з самотнім визнанням своєї ідентичності, відчувала себе справжньою українкою [37]. Лариса Косач була слухняною дитиною, розумницею і чепурною з самого дитинства. А ще дуже любила співати і танцювати, вишивати [30]. Весела, жвава і жива, вона вигадувала різні забави, імпровізувала театралізовані вистави з переодяганням і перевтіленням в улюблених героїв. У чотири роки проявляла неабиякі здібності до вивчення мови, а в п'ять років майбутня поетеса вміла читати і писати, у шість – вже вишивала і малювала. Але найбільшим її захопленням була музика, Леся мала абсолютний слух, у віці п'яти років почала вчитися грати на роялі [20, с. 4].

Дитячі роки Лесі Українки пройшли на Волині в м. Новгород-Волинському 1871–1879 рр., Луцьку – весна 1879 – травень 1882 рр., у селі Колодязному, що з травня 1882 р. стало постійним місцем проживання сім'ї Косачів [3].

У 1876 р. російський цар Олександр II видав Емський указ, за яким не тільки, по суті, заборонялася українська мова, але й вводилися жорсткі заборони на ввезення на підросійську Україну україномовних книжок [14, с. 420]. Імперська влада переслідувала національно свідомих українців за їх погляди. Тоді подекували, що на весь Київ залишилося тільки п'ять україномовних родин. Серед них були мовознавець Павло Житецький, етнограф Тадей Рильський, композитор Микола Лисенко, драматург Михайло Старицький та юрист Петро Косач. Косачі також змушені були виїздити подалі

від Києва, опинилися на Волині у своєму маєтку в Колодяжному. Водночас вони були членами національно-просвітницької організації «Стара громада» в Києві. У 1860–1870-х рр., до Емського указу, члени організації своїм коштом видавали українські популярні книжки, займалися культурно-масовою роботою та ін. Потай київські громадівці фінансували народовський журнал «Зоря», що видавався у Львові з 1880 р. [37].

У той час мати Лесі Українки зажила слави феміністки, яка в 1887 р. разом з відомою українською письменницею з Галичини Наталією Кобринською уклали і видали власним коштом у Львові перший жіночий альманах під назвою «Перший вінок», в якому сміливо пропагували думку про необхідність відкриття окремих жіночих гімназій. Як відомо, в той час жінки не мали права голосувати на виборах, вчитися в університетах, мати опіку над власними дітьми, але вже почали створюватися рухи, що так чи інакше боролися за жіночі права. Тож цей альманах був дуже доречним і засвідчив появу українського жіночого руху по обидва боки австро-російського кордону [37].

Ольга Косач справедливо вважалася прекрасною вихователькою і педагогом для своїх дітей Михайлика, Лесі (Лариси), Миколки, Ольги, Оксани, Ізидори, змалку прищеплюючи їм любов до українського народу, його історії і культури. Леся була другою дитиною у сім'ї, зі своїм братом Михайлом вона була дуже близька, багато часу проводили разом, їх навіть називали одним спільним іменем – Мишелосія, вони разом навчалися у приватних вчителів. Олена Пчілка своїх дітей навчала вдома, бо не хотіла, щоб вони вчилися в російських гімназіях. Усі діти подружжя Косачів отримали початкову освіту в домашніх умовах, для них письменниця самостійно перекладала українською мовою найвідоміші дитячі твори світової літератури. Про домашнє навчання в родині Косачів сестра Лесі Українки – Ізидора – пізніше змальовувала, що це було навчання без муштрування дітей, ставилися великі вимоги, але за різні пустощі та провини діти не каралися. На нашу думку, прогресивні методи

навчання Олени Пчілки чимось близькі до теперішньої реформи НУШ, з пріоритетом відповідальності до навчання, навчання грою, а не з примусу. Через те, що батьки багато вкладали в освіту своїх дітей, організовуючи своєрідний домашній університет, в якому переважав дитиноцентризм, усі діти здобули якісну освіту, а в подальшому активно займалися громадською діяльністю [20, с. 5].

Дядька Лесі Українки М. Драгоманова звільнили з Київського університету напередодні Емського указу за українофільську діяльність. Побояючись арешту, він емігрував у Женеву (Швейцарія), останні роки життя провів у Софії. Напередодні від'їзду в січні 1876 р. Косач з дітьми Михайлом та Ларисою приїхали до Києва, щоб попрощатися з дядьком перед його вимушеною еміграцією. Для маленької Лесі від'їзд дядька, якого вона так любила, був великим шоком і став справжньою драмою. Цього ж року влітку Косачі разом з Лесею та Михайлом відпочивали в с. Жабариці, де Леся вперше почула розповіді матері про мавку. Очевидно, перебування в селі зробило на Лесю велике враження, вона часто згадувала, що бачила і чула в Жабориці різноманітні пісні, казки, різні повір'я, купальські звичаї. Сестра Оля народилася 27 травня 1877 р. і стала для Лесі доброю подругою. У серпні 1878 р. Лесині батьки їздили на всесвітню виставку в Європу, де зустрілися з М. Драгомановим. Під час відсутності батьків доглядали дітей сестра Лесиного батька Олена Антонівна Косач. Дружба з «тіткою Єлею» залишила помітний слід у житті й творчості поетеси [37].

У листопаді 1878 р. Петра Косача було переведено на роботу до Луцька, а невдовзі, весною 1879 р., сім'я Косачів переїздить з Новгород-Волинська до Луцька. У березні 1879 р. заарештовано Олену Антонівну Косач, уже згадану тітку Лесі за участь у замаху на російського жандарма, а пізніше її вислано до Сибіру на п'ять років. Очевидно, вона мала зв'язки з російськими революційними народниками. Дізнавшись про арешт, Леся в кінці 1879 р. – на початку 1880 р. написала свою першу поезію «Надія». Улітку 1880 р.

Олександра Антонівна Косач-Шимановська, тітка Лесі з двома синами, якийсь час мешкала в родині Косачів, причиною переїзду став арешт і заслання до Сибіру її чоловіка Бориса Шимановського. Тітка Саша стала першою вчителькою музики для маленької Лесі. Усе життя майбутня видатна українська письменниця із великим трепетом згадувала цікаві уроки тітки з музики. Саме музика стала тим фактором, що вплинув на розвиток унікального таланту Лесі Українки. Милозвучна українська пісня, виплекана історією рідного народу, оздоблена красою і неповторністю природи, її гір, озер і річок, – усе це було оспівано в піснях, які так любила Леся. Чуючи в собі покликання стати музикантом, вона багато займалася, віртуозно грала на фортепіано. Її ще можна назвати поліглотом, бо мала неабиякі здібності до вивчення іноземних мов. Спочатку вивчила латину та грецьку, французьку, німецьку, а пізніше вивчила польську, болгарську та іспанську, на яких вільно розмовляла та перекладала. Батько навчав Лесю математиці та всім точним наукам, Косачі не шкодували грошей на освіту [37].

У вересні 1881 р. Петро Антонович відвіз дружину з трьома дітьми для навчання до Києва. Олена Пчілка знаходила серед студентів репетиторів з різних предметів, а навчання проходило вдома під її пильним наглядом. Навчалися за програмою чоловічої гімназії, вчили грецьку і латинську мови. Леся брала уроки гри на фортепіано в дружини Михайла Лисенка – Ольги Олександрівни Конар [30]. За рахунок наполегливості, творчої атмосфери в родині письменницькі здібності Лесі швидко розвивалися. За прикладом матері Олени Пчілки, старші діти Михайло, Леся, Ольга для своєї творчості взяли літературні псевдоніми, під якими виступали в пресі – Михайло Обачний, Леся Українка, Олеся Зірка [20, с. 6]. У будинку Косачів часто збиралися письменники, художники і музиканти, влаштовувалися різноманітні вечори і домашні концерти. Близьке оточення, родичі та знайомі Косачів – Михайло Драгоманов, Іван Франко, Михайло Старицький, Микола Лисенко – були людьми, чиє життя було тісно пов'язане з українською культурою [30].

Літературні умови, в яких зростала Леся Українка, спричинили розвиток таланту письменниці, таких умов не мав тоді жоден український письменник.

Леся Українка швидко знайшла свою літературну дорогу, уже в дев'ять років вона писала непогані вірші, в 13 почала друкуватися. Львівський народовський журнал «Зоря» у 1884 р. опублікував два вірші «Конвалія» та «Софа», під якими вперше з'явився псевдонім Леся Українка. Старші діти Косачів багато вчилися, вже із середини 80-х років вони проживали взимку переважно в Києві [20, с. 5]. У квітні 1882 р. матір Лесі Олену Пчілку як неблагонадійну поліція піддала «негласному надзору» за листування «преступного характеру». Цього ж року 29 травня народилася сестра Оксана, а 1884 р. – брат Микола. Коли в березні 1883 р. передові українські діячі літератури і культури організували дитяче Шевченківське свято, слово про Т. Шевченка виголосила Олена Пчілка, музичний супровід був М. Лисенка, а Леся та її брат Михайло декламували вірші з «Кобзаря» [20, с. 7]. У середовищі видатних українських діячів, що мали провід в українському національному русі, й формувалися ідейні погляди і кристалізувався поетичний талант письменниці, всесвітньо відомої в майбутньому під псевдонімом Леся Українка.

На Водохреща на березі річки Стир у Луцьку 1883 р. дуже багато людей ступило на лід, лід розломився і всі опинилися у воді. Леся набрала у валянки крижаної води, внаслідок чого дуже застудилася. Спочатку, здавалося, що все обійшлося, однак біль у ногах довгий час не вгамовувався, а згодом недуга охопила і руки [30]. Рідні вважали, що саме вологі волинські ліси спричинили важку туберкульозну недугу Лесі. Однак видається, що більше нещасливий випадок кардинально в майбутньому змінив життя і діяльність Лариси Косач – Лесі Українки. Вона народилася «нещасливого» 13 лютого 1871 р. [35]. Подолати її не вдавалося в жодний спосіб. Після довгих обстежень остаточний діагноз лікарі поклали влітку 1883 р., діагностувавши у Лесі «кістковий туберкульоз». У жовтні цього ж року професор Олександр Винник прооперував

її ліву руку і видалив кістки, уражені патологічним процесом. Через операцію на лівій руці в жовтні 1883 р. Леся вже не могла мріяти про високу професійну майстерність музиканта. Але гри на фортепіано вона ніколи не покинула, це була її розрада, втіха і пристрасть. У багатьох поезіях відчуються мелодії і гармонії звуків, які мерехтінням слів переливалися в її творчості. Неабиякий інтерес мала поетеса і до малювання. Батько запросив до Колодяжного художника з Ковеля, який вчив Лесю малювати з натури [4, с. 9].

Хвороба призвела до того, що дівчина зовсім не ходила до школи. У грудні 1883 р. Леся повернулася з Києва до Колодяжного, стан здоров'я трохи поліпшувався, з допомогою матері Леся почала вивчати французьку і німецьку мову, а згодом опанувала латинську, грецьку, німецьку, французьку, італійську, загалом вивчила сім мов [19, с. 4]. Спогади юнацьких років, зокрема побачені під час гостювання влітку 1884 р., разом з мамою та братом Михайлом, у дядька Лева в с. Скулина в урочищі Нечімне, серед мальовничої природи, Леся Українка в майбутньому втілила в рядки знаменитої «Лісової пісні». Мабуть, через те, що Леся майже три десятиліття виношувала їх у своєму серці, а потім усе це вилила в захоплюючу драму, вона стала шедевром не лише української, але й світової літератури. Далеко від рідної України влітку 1911 р. вона здійснила свою мрію і вилила на папері пережиті почуття, які виникли на фоні давніх легенд. Шедевр був написаний всього за три тижні у непереможному стані творчого божевілля. Стан здоров'я не завжди дозволяв творити, але як бралася за роботу, то писала з таким великим бажанням, непереборним натхненням, після якого їй довго доводилося відходити. Так описувала творчий порив геніальної поетеси дослідниця Віра Ком'юк. Вона стверджувала, що «Лісова пісня» народилася з туги за рідними Волинським краєм, який Леся дуже любила і обожнювала [25, с. 9].

У 1884 р. Леся і Михайло за порадою матері працювали над перекладом на українську мову видатного твору М. Гоголя «Вечори на хуторі під Диканькою». Цю книжку було видано в 1885 р. як переклад Михайла Обачного

(псевдонім Михайло Косача) та Лесі Українки під редакцією Олени Пчілки [43]. Так і проходили молоді роки життя Лариси Косач – Лесі Українки, що мала великий талант до поетичної і письменницької творчості, водночас постійно працювала над самоосвітою, через поганий стан здоров'я навчалася вдома. У домашніх умовах Леся вивчила практично всі загальноосвітні предмети, а також музику й інші види мистецтва. Дівчина глибоко опанувала знання світової культури і літератури, уважно стежила за тогочасним зарубіжним мистецтвом. А знання Лесі Українки про рідну, українську культуру, причому як давню, так і сучасну, були надзвичайно обширні й глибокі. Вона вирішила присвятити своє життя служінню українському народу, отримала ґрунтовну освіту і мала патріотичне домашнє виховання, на заваді не стала навіть важка недуга з дитячих років [43].

Рівень знань юної дівчини засвідчує те, що вона в 19 років написала для своїх молодших сестер підручник «Стародавня історія східних народів», бо вони не мали підручника в гімназії. Ця книжка стала першим в Україні підручником про первісне суспільство та історії індусів, єгиптян, асирійців, вавілонців, фінікійців та інших народів Стародавнього Сходу. М. Драгоманом став для Лесі тим, кого б ми сьогодні могли назвати «ментором», у своїх листах він давав своїй племінниці методичні настанови, консультації та поради, як правильно написати дитячий підручник, надсилав їй класичній праці з цієї теми французьких і німецьких авторів. Книжка була написана короткими і простими реченнями, адже Леся добре розуміла, для якої вікової групи вона пише. Підручник був надрукований у Катеринославі (сучасне м. Дніпро) в 1918 р., уже після смерті Лесі Українки, перевиданий у 2008 р., тож за підручником Лесі Українки «Стародавня історія східних народів» можна здобувати знання і сьогодні [37].

Оскільки книжок українською мовою практично не було, то Леся в 17 років разом з братом (невдовзі до них приєдналася подружка Лесі, Людмила Старицька Черняхівська) задумали перекласти серію модних на той час книжок

світової літератури. На той час уже понад 10 років діяв Емський указ, за яким, по суті, українська мова і культура потрапили під потужний тиск урядових репресій, тож те, що задумали молоді люди, було незаконно і навіть на той час загрожувало їхній волі. Однак молоді люди сподівалися скористатися маленькою лазівкою, цензура могла дозволити книгу українською мовою, якщо вона була написана російськими літерами, з твердим знаком і буквою «ы». Для такої роботи, звісно, потребувалося більше людей, ніж троє, тоді Косачі почали шукати волонтерів, які б допомогли. У помешканнях Косачів, Старицьких і Лисенків по черзі влаштовувалися літературні вечори. На ці вечори запрошувалися молоді студенти, всі знайомі приводили своїх знайомих, так гурток поволі збільшувався [37]. Це був нестримний рух до національної самоідентифікації, усвідомлення себе українцями, що охопив широке коло особистостей, об'єднаних в Києві 1888 р. з ініціативи Михайла Косача [15].

Пізніше гурток дістав назву «Плеяда», окрім названої вище трійки організаторів, до нього увійшло ще близько двох десятків людей. Дуже раділа і тішилася цьому Леся Українка, вважала це об'єднання європейським вибором для молоді. У своєму листі М. Драгоманова від 17 березня 1891 р. з Відня Леся Українка писала: «Ми відкинули назву «українофіли», ми, українці, бо ми такими єсьмо, окрім всякого українофільства» [7]. «Плеяда» не вважалася офіційним закладом і не мала писаного статуту, однак була визначена мета і завдання, організація керувалася органами самоврядування з певними чіткими функціями. Леся, як відомо, вільно володіла німецькою, французькою, грецькою, італійською, англійською, іспанською і болгарською мовами, знала досконало російську мову, все це давало їй можливість для вивчення світової класики, зарубіжної літератури, а також змогу перекладати багато творів на українську мову. У листі до брата Михайла від 26–28 листопада 1889 р. Леся висловила свої погляди щодо створення бібліотеки з кращих творів світової літератури на українській мові. Орієнтовний список творів, над якими мають

працювати члени «Плеяди», налічував 70 письменників, твори яких потрібно перекласти [17, с. 82].

Сьогодні важко собі уявити, як тендітна 18-річна дівчина поклала перед собою грандіозні цілі, приступила до втілення в життя свого задуму, почавши перекладати багато творів із французької мови на українську, що вважалося порушенням чинності Емського указу. Сучасну зарубіжну літературу не можна уявити без багатьох якісно перекладених Лесею Українкою творів, серед авторів були видатні письменники світового рівня Гомер, Данте Аліґ'єрі, Вільям Шекспір, Джон Гордон Байрон, Віктор Гюґо, Джакомо Леопарді та ін. Перекладацька діяльність Лесі Українки тривала близько 25 років. Вона заслужено здобула звання одного з наймайстерніших перекладачів в історії українського письменства. Разом із своїми колегами Леся Українка виробила «програму перекладу творів українською мовою», до якого увійшли твори не лише російських письменників О. Пушкіна, М. Лермонтова, І. Тургенєва, М. Некрасова, М. Салтикова-Щедріна, але й кращі зразки європейської літератури: Сервантеса, Петрарки, Мольєра, Вольтера, Руссо, Вальтера Скота, Бальзака, Жорж Санд, А. Міцкевича та ін. [17, с. 83].

Крім перекладацької справи, у «Плеяді» широко практикувалося читання та обговорення різноманітних творів. Літературний гурток української молоді «Плеяда», до якого увійшла Леся Українка, і рух навколо нього підтримували авторитетні діячі тогочасної української культури [17, с. 82]. Плеядівці вирішили видати декілька просвітницьких брошур з історії України. У першу чергу, цим займалася сама Леся Українка, бо їй дуже хотілося показати правдиву історію, яку вона чула з вуст і праць свого рідного дядька М. Драгоманова. Молода письменниця ставила за мету писати для простого народу. Однак, незважаючи на російську орфографію, якою офіційно дозволялося писати українські книжки після Емського указу, цензура цю збірку заборонила, як і ще три збірки, підготовлені плеядівцями. Леся разом зі своїм старшим братом Михайлом швидко входить у коло літературної молоді міста, а

незабаром вони стають у центрі гуртка «Плеяда». На засіданнях «Плеяди» зачитувалися художні твори, причому на одному з таких засідань Леся Українка з тріумфом прочитала свою нову поему «Давня казка», в якій створила натхненний образ народного співця, покликаного боронити народну справу [30].

Із діяльністю «Плеяди» був пов'язаний початок творчої праці Лесі Українки над прозовими жанрами. Однак, поряд з беззаперечними успіхами на творчій ниві, одночасно це були роки важких страждань молодої дівчини. Через хворобу доводилося довгі дні й місяці лежати прикованій до ліжка, часом у «липких кайданах», як Леся називала гіпсові пов'язки, відмовляти собі у звичайних людських радощах. Леся дуже соромилася своєї недолугості, милиць, хворої ноги. Щоб подолати хвилини упадку, вона писала 1897 р. у вірші «Як дитиною бувало»: «Я була малою горда, щоб не плакати, я сміялась ...» [9]. Особливо перед матір'ю вона старалася приховати свої муки, щоб не завдавати їй страждань [30].

Будучи високоосвіченою людиною свого часу з великим талантом, Леся Українка своєю творчістю викликала беззаперечний інтерес серед українського суспільства. Це усвідомлювали не лише наддніпрянські діячі, але й галичани, з якими видатній письменниці довелося в різний час спілкуватися. Так, Михайло Павлик, з яким вона листувалася, відверто захоплювався високоосвіченістю та розумом Лесі Українки [33, с. 59]. Вона не була кволою, нещасною жінкою, якою її нерідко зображали радянські літературознавці. Леся Українка ні в кого не позичала своєї мужньої позиції, долаючи настрої філософського відчаю, відтворювала образи такої повноти і цільності [13, с. 54–55]. У січні 1891 р. Леся в черговий раз поїхала зі своєю мамою до Відня, метою поїздки було лікування. Відень справив на Лесю великий вплив, особливо демократичні свободи, якими мали змогу користуватися піддані Габсбургів. Таке порівняння для Лесі було дуже болюче, вона не могла уявити, що так демократично, вільно живуть люди в європейській країні, сусідці росії (Додаток В). У Відні Леся

відсвяткувала своє 20-ліття, з головою поринувши в європейське життя. Вона досить часто відвідувала Європу і мала демократичні погляди, які яскраво висвітлювала у своїй творчості.

Характерно, що в 1910 р. Леся Українка написала відверто антиросійський твір «Бояриня». Одвічну тему – поет і суспільство – вона неодноразово опрацьовувала в своїй творчості. Так, носієм високих людських чеснот і моральних принципів виступає ліричний герой поеми Лесі Українки «Давня казка» (1893 р.), який вірно служить простим людям, народові, гнівно таврує визискувачів, закликає пригноблених до боротьби за визволення з-під гніту. І. Франко палко вітав Лесю Українку з виходом у світ поеми «Давня казка», називавши її «однією з найкращих і найхарактерніших окрас нашої нової літератури». Позиція Лесі Українки щодо чесності поета перед суспільством і народом перебувала в цілковитій гармонії з її життєвими принципами як людини і громадського діяча. Свідченням цього був гострий і пристрасний, щирий маніфест Лесі Українки за підписом «Ув'язнена», присвячений своїм французьким колегам, які дружно й заподливно аплодували приїзду в 1896 р. до Парижу одного з найбільших тодішніх тиранів Європи російського царя Миколи II [4, с. 11].

У червні 1894 р. збувається давня мрія Лесі Українки: вона їде в Болгарію до свого дядька М. Драгоманова, який викладав тоді у Софійському університеті. Постаттю Лесі Українки зацікавився майбутній видатний болгарський письменник і вчений Петро Тодоров. Зустрічі, розмови, спогади відкрили для талановитої письменниці розуміння того, яку велику роль повинно відігравати молоде покоління у громадському житті, національно-політичних змаганнях. У Болгарії Леся Українка працює над циклом політичної лірики «Невольничі пісні», в якому прощається з рожевими мріями юності й усвідомлює нові завдання митця: «Нестиму вінець, той, що сама положила на себе, треба шукати дороги тим людям, що ходять в ярмі» [20, с. 9].

Коротко хотілося б зупинитися на особистому житті Лесі Українки, що, як і для будь-якого письменника або митця, має великий вплив на творчість. Перша закоханість у неї була в Нестора Гамбрашвілі – студента-квартиранта в київському помешканні родини Косачів на вул. Назаріївській, що прожив у них дві зими: 1895–1896 рр. та 1896–1897 рр. Леся вчила свого приятеля французької мови, а він їй – грузинської. Під впливом цього письменника пише свою першу драму «Блакитна троянда» (1896 р.), що стала першою психологічною драмою в українській літературі. Критики закидали цій драмі автобіографізм і невдалість, а Леся відчувала невпевненість. Та незважаючи на це, названа драма глибоко психологічна, а завдяки суб'єктивізму – особлива в Лесиному доробку [4, с. 14].

У червні 1895 р. несподівано помер М. Драгоманов. Леся разом з усією родиною переживала велике горе, втрату дорогої людини. Дядько навчав її, як треба боротися з долею, як терпіти лихо, був незмінним порадником, ерудованим консультантом з питань історії та світової літератури. В юнацькі роки він чимало зробив для розширення світогляду талановитої дівчини, намагався донести велике значення, багатогранність здобутків культури різних народів світу, водночас застерігав від національної обмеженості, прагнув зробити з неї справжню, національно свідому українську діячку. У серпні 1895 р. Леся Українка повернулася на підросійську Україну, з червня 1897 р. по червень 1898 р. лікувалася в Криму [37].

Влітку 1897 р. Леся познайомилася з молодим білорусом, який приїхав до Ялти та лікувався від хвороби легень, Сергієм Мержинським. Це був дуже красивий розумний та ерудований чоловік, випускник Київського університету. Між молодими людьми зав'язалася дружба і симпатія, яка переросла в глибоку сердечну приязнь. Сергій часто приїздив погостювати. Лесею і Сергієм Мержинського єднали спільні погляди на життя, літературу, високе, навіть романтичне ставлення до громадянського обов'язку, людяність, щирість і чесність. Нескінченні, невичерпні розмови з ним відкривали нові світи

незнаних уявлень і почуттів, будили нову мрію життя. Влітку 1898 р. С. Мержинський відвідав Лесю в Гадячі, куди вона приїхала після лікування в Криму. Молоді люди з надзвичайною приємністю провели час [17, с. 7].

Тим часом слава Лесі Українки як видатної поетеси і письменниці швидко ширилася по всій Україні, включаючи етнічні українські землі по обидва боки австро-російського кордону. У грудні 1897 р. в Київському літературно-артистичному товаристві вперше було виголошена доповідь про її творчість. Уже в березневому номері львівського журналу «Літературно-науковий вісник» в 1898 р. з'явилася стаття про молодий талант Лесі Українки, присвячена аналізу творчого доробку молодої письменниці. Автор статті – І. Франко – високо оцінював її творчість, поставив ім'я Лесі Українки поруч із такими видатними діячами української літератури, як Т. Шевченко, віддаючи таким чином поетесі найпочесніше місце в тогочасній українській літературі. Високопрофесійний літературно-критичний виступ І. Франка був не лише інтерпретацією таланту Лесі Українки, але й словом щирого визнання і захоплення, що прозвучало з вуст визначного авторитету і було для поетеси великою підтримкою на досить складному письменницькому шляху [20, с. 7].

На початку лютого 1899 р. у берлінській клініці операцію Лесі на нозі зробив німецький хірург Ерест Бергаман, після чого вона ще довго вимушена була лежати в гіпсі (Додаток Б). Операція пройшла досить успішно, з'явилася примарна надія на одужання, щоб назавжди побороти багаторічну недугу і стати нарешті здоровою людиною. Із цих берлінських днів почалося знайомство, що далі перейшло в глибоку товариську приязнь, Лесі Українки з видатною буковинською письменницею Ольгою Кобилянською, що мала тісні контакти з Галичиною. Спочатку заочно, спільне листування, а далі письменниці зустрілися особисто. Високо оцінювала Леся Українка письменницький талант О. Кобилянської, вважала, що їй належить почесне місце в новій українській літературі. На запрошення Лесі Українки в 1899 р. Ольга Кобилянська приїздить на Наддніпрянську Україну, де майже цілий

серпень гостювала в Гадячі на Полтавщині. Тут поетеса після берлінської операції поправляла своє здоров'я (Додаток Д). Леся грала О. Кобилянський улюблених композиторів Р. Шумана і Ф. Шопена, українські народні пісні у власній неперевершеній імпровізації. У наступні роки Леся Українка звертається за цензурним дозволом перекладати твори О. Кобилянської російською мовою, і в найтяжчі хвилини життя ці дві жінки письменниці підтримують одна одну, звіряючи свої найпотаємніші думки і справи [30].

У кінці літа 1900 р. здоров'я С. Мержинського, що став духовно близьким для Лесі Українки, різко погіршало, стало набирати загрозливого стану. Усупереч опору матері, Олени Пчілки, Леся їде до Мінська, де проживав її коханий, і де вона пробула два надзвичайно важкі для себе місяці до його смерті. Перебування в Мінську залишили не лише болючу згадку в пам'яті поетеси, але й відбиток на її творчості. С саме тоді в одну з найстрашніших ночей 19 січня 1901 р. Леся Українка написала твір про самозречення і любов – драматичну поему «Одержима». У творі можна знайти такі рядки: «Чи довго ще, о Господи чи довго, ми будемо блукати, шукати рідного краю на своїй землі». Це є своєрідним ключем до розуміння образу неволі як образу душі раба власних стереотипів. Водночас у поетичні рядки вилилися слова любовної лірики, присвяченої С. Мержинському: «Уста говорять: «він навіки згинув!» А серце каже: «Ні він не покинув!», «Квіток, квіток, як можна більше квітів ...», «Мрія далекая, мрія минулая ...» та ін. [12]. Цю глибоко психологічну інтимну лірику за силою почуття, красою ліричного переживання можна поставити в українській літературі поруч хіба що із знаменитим «Зів'ялим листям» І. Франка [30].

Після смерті С. Мержинського Леся Українка приїхала до Києва. Приголомшена горем, вона шукає розради для зраненої душі, з цією метою невдовзі в 1902 р. побувала на Буковині в гостях у поетеси. Гірський, неповторний край надихає письменницю на нові поезії та ідеї. Численні зустрічі з друзями-письменниками, галичанами і буковинцями Іваном Франком,

Ольгою Кобилянською, Василем Стефаником, Володимиром Гнатюком та ін. допомагали перебороти тугу і фізичну недугу. Леся Українка поволі, але все пильніше береться до своєї творчої праці, хоч фізичний і духовний біль не відступає [11, с. 8]. Більш детально про перебування Лесі Українки на західноукраїнських землях під владою Габсбурзької монархії, в т. ч. на Гуцульщині, піде в окремому розділі роботи.

Подорожуючи по Буковині, Леся Українка зустрілася з київським студентом Климентом Квіткою, що теж шукав у Карпатах гарного кутка для лікування і покращення свого здоров'я. Батьки Лесі дуже насторожено поставилися до цього юнака. Праця без відпочинку і холодні зими Києва беззупинно руйнували Лесине здоров'я. Невдовзі разом з К. Квіткою вона побувала в Ялті, на південному березі Криму на лікуванні, а пізніше поїхала до нього в Тбілісі, де він працював клерком у суді. Письменниця відповідала всім нормам сучасної молодшої людини, ішла проти усталених норм та поглядів. Наперекір своїм батькам, особливо мамі, вона зблизилася з К. Квіткою, який був правознавцем, етнографом та фольклористом, на дев'ять років молодшим від поетеси, зовсім без статків. К. Квітка запропонував одружитися, але Леся не наважувалася. Сімейна Лесина історія могла б бути щасливою, але раптом у молодого К. Квітки вибухає туберкульоз. Леся з притаманною їй фанатичністю кидається на поміч і везе К. Квітку до Криму. Вона усім серцем хотіла допомогти йомувилікуватися. Сьогодні ми б назвали ці стосунки цивільним шлюбом, що тривав кілька років [37].

Леся Українка та К. Квітка обвінчалися в серпні 1907 р., коли Ларисі Косач було 36 років, а К. Квітці – 27 [1]. Олену Пчілку, яка виступила категорично проти цього шлюбу, не було запрошено, тож вінчання пройшло без свідків і гостей, навіть без батьків Лесі Українки. Батьків Леся сповістила про подію листом, подружжя навіть відмовилось від фінансової допомоги Косачів. Тож в останні роки життя Леся Українка бралася за різні, як зараз модно казати, фрілансерські роботи [33]. Однак невблаганно посилювалися ознаки страшної

невиліковної хвороби, що позначилися на особистому житті. «Тридцятилітня війна» з туберкульозом, як називала сама Леся Українка своє безкінечне лікування, безперервно гнали її світами. Вона була змушена витратити великі кошти на лікування та їздити на різні курорти як у Європі, так і самій Росії, що, однак, не приносило далекосяжного позитивного результату [20, с. 9].

Восени 1903 року в Полтаві відбулася визначна громадсько-культурна подія – відкриття пам'ятника основоположникові нової української літератури Іванові Котляревському. Серед численних громадських діячів, які взяли участь у цьому святі, була й Леся Українка. Вона мала можливість зустрітися з багатьма українськими літераторами і культурними діячами, з якими до цього часу спілкувалася лише листуванням [20, с. 9]. Урочистості мали всеукраїнський характер, бо до Полтави приїхала також делегація від Галичини і Буковини. Це посилювало соборницькі погляди в ідейних поглядах і діяльності Лесі Українки.

Через законодавчі обмеження на друк українських книжок у російській імперії всі перші збірки поезій Лесі Українки в більшості випадків видавалися на непідконтрольних російській царській владі територіях. Так, збірки поезій «На крилах пісень» (1893 р.), «Думи і мрії» (1899 р.), «Відгуки» (1902 р.) вийшли друком у Львові або Чернівцях. Зрозуміло, що вони були малодоступними для читачів з Наддніпрянської України, де про творчість Лесі Українки дізнавалися переважно з окремих публікацій у літературних журналах та поетичних альманахах. Важкі часи не зламали поетесу, не спотворили її ідеалу, не примусили зректися переконань, як справжній поет-громадянин, Леся Українка не визнавала без ідейного, політичного мистецтва, ніколи не дозволяла собі найменшим чином схибити, поступитися зайнятою позицією [4, с. 11]. Влітку 1905 р. поетеса якийсь час жила на Полтавщині, пізніше – в Петербурзі, де вчилася її молодша сестра Ізидора. Сестра захворіла, і Лесі довелося їхати рятувати її, незважаючи на той факт, що сама мала кволе здоров'я. Громадські справи та творча робота над новими драматичними

творами заповонила письменницю настільки, що вона забула про будь-який режим свого побуту, відмовилися від профілактичного лікування і лікарських порад. Дві зими підряд 1905–1906 рр. нікуди з Києва не виїжджала. Взагалі ж це були останні Лесині зими в Києві, дуже напружені роки плідної праці [20, с. 10].

У 1907 р. Лесю Українку та її сестру Ольгу без жодної причини арештували. Про це свідчить, зокрема, протокол допиту Л.П. Косач, що зберігається в ЦДІАК України [1]. (Додаток Л). Обоє потримали ніч і відпустили. Очевидно, за творчістю Лесі Українки вівся детальний контроль, багато творів піддавалися цензурі, або і зовсім заборонялися. Нового важкого удару доля завдала Лесі Українці в 1909 р., коли помер батько Петро Антонович. Та працююча, енергійна натура письменниці не хотіла здаватися, коритися хворобі. Та все ставало гірше, кращих днів – усе менше. Влітку вона жила на Кавказі – в Кутаїсі, Хоні, Телаві, де служив її чоловік Климент Квітка, а на зиму треба було шукати ще теплішого краю. Поетеса вибралася до Єгипту, сподіваючись, що його сонячний клімат буде порятунком для її здоров'я. Три зими між 1910 і 1913 рр. Леся Українка пробула в Єгипті, де вимушена була заробляти на життя, перекладаючи ділові папери та даючи приватні уроки з французької та німецької мов. Гонорари за публікації нових творів були мізерними, що принижувало і втомлювало Лесю. Через те, що в останні роки вона працювала в особливому напруженні, ніби поспішаючи щось сказати, здоров'я поетеси погіршало. Лесі хотілося багато зробити, а часу залишилося дуже-дуже мало. Вогонь творчості беззупинно змагався з непереборною хворобою, яка ні на хвилику не попускала [20, с. 10].

З 1912 р. Лесин стан уже хронічно нездоровий, хвороба вразила нирки, в неї була постійно висока температура і біль. Леся Українка вважала, що така смертельно хвора, вона не потрібна Клименту і невдовзі залишає Кавказ, направляючись до Єгипту. (Додаток З). Повертаючись з Єгипту в травні 1913 р., вона в останній раз відвідала Київ. Українська громадськість влаштувала

поетесі урочисту зустріч, з Києва Леся Українка знову повернулася на Кавказ, в Кутаїсі лікувалася в Гелуані (Хелуані), але на цей раз лікування було марним, не допомогло, загострення хвороби було ще гострішими і швидко прогресувало. Однак ця неймовірно сильна жінка героїчно продовжувала працювати практично до останніх днів свого життя, не полишає своєї єдиної зброї – слова [20, с. 10].

Леся мала таланти до музики, малярства, іноземних мов, літератури. Та була важко хворою і змушена займатися літературою. Хвороба викликала злість, якусь неймовірну енергію, бажання перемогти, врешті-решт, спортивний інтерес, що спонукало її до постійної навіть виснажливої праці. Вона пробувала

бути всім – музикантом, поетом, художником, хотіла перекладати з усіх основних мов світу, бо була поліглотом. В одному з листів писала, що дуже хоче здійснити навколосвітню подорож У знанні кількості іноземних мов вона вражає літературознавців, адже її листи переповнені російськими, французькими, англійськими, німецькими, латинськими, грецькими та іншими іноземними висловами. Навіть напередодні своєї смерті у нестерпно хворобливому стані Леся завзято буде вивчати нову для себе іспанську мову.

До останньої краплини життя поетеса боролася за підтримкою батьків, друзів, просто багатьох інших добрих людей зі своєю недугою. Спочатку хвороба поразила ноги і руки Лесі Українки, а потім – легені, нирки, шлунок. По суті, це були 30 років боротьби, фізичних страждань. За весь цей період, перенісши кілька складних операцій, поетеса як людина витонченої натури терпіла з дивовижною стійкістю, невичерпною силою духу й мужністю. Час від часу Лесі Українці доводилося їздити на лікування до Криму Грузії або Єгипту [20, с. 10].

Розуміючи важливість записати кобзарський та лірницький репертуар українською мовою, у 1908 р. була здійснена експедиція етнографа Філарети Колеси, в організації якої взяли участь подружжя Лесі Українки та Климента Квітки. У листі до етнографа, музиканта Ф. Колесси 5 березня 1913 р. Леся Українка писала: «Кажу Вам просто, що коли б Вас так усі земляки цінили, як я

і мій чоловік, то не було б славетнішого од Вас етнографа-музиканта на всю Україну» [6, с. 651]. Незважаючи на важку хворобу, письменниця цікавилася громадським і культурним життям в Україні, всупереч антиукраїнським репресіям російського царизму, здійснювала національно-просвітницьку діяльність, поширення національної самосвідомості.

Леся не відступала від виснажливої роботи, до якої повсякчас покликав її талант, й описувала потреби стражденного народу. В одному з листів вона писала 7 червня 1913 р. з Кутаїсі: «Я, правда, почала писати нове оповідання для «Вісника», але яка то робота, коли тільки остатні 3 дні маю температуру 37,5, а то була мало не щодня 38,3 по півдобі, а другої півдобі голова тріщала Та й усякі інші симптоми моєї хвороби так розгулялися, що зовсім вибиваюся з творчого настрою» [6, с. 661]. Наведена цитата показує, в яких важких умовах працювала письменниця, при цьому не полишала громадських справ і мала зв'язки з Галичиною і краями, про що більш детально буде розповідатися пізніше. До останніх днів Леся Українка не покидала важку творчу працю. Климент Квітка з її голосу записав волинські народні пісні, а мати і сестра зі слів вже дуже замученої хворобою Лесі – фабулу так і не створеної драми «На передмісті Олександрії» [4, с. 39]. За півтора місяці до смерті вона розпочинає нове оповідання з життя арабської жінки, яке назвала «Ексбаль Ганем», якому вже не судилося бути завершеним.

Дізнавшись про тяжкий стан доньки, Олена Пчілка кинула всі свої редакторські видавничі турботи і разом з найменшою донькою Ізидорою приїхали в Кутаїсі. Рідній матері важко було впізнати Лесю, так її виснажила недуга, згораючи від високої температури. У кращі хвилини Леся трималася бадьоро, виходила з допомогою на балкон. Леся Українка продиктувала короткий конспект нової поеми матері, в якій їй хотілося відтворити боротьбу двох ідеологій: новітньої християнської, що опиралася на догматичний метод і відбила прагнення панівної верхівки поневолити увесь народ, а з другого боку – старої, еллінської, що містила в собі більше життя і свободи, що культивувала

розум і красу людини. Кінцівку майбутньої поеми авторка дещо змінила, де діти грецького філософа Теокріта ховають у піщаній пустелі батькові папіруси, спершу завершувалася прокляттям, а потім передумала і сказала закінчити молитвою: «Ніч кінчається, сонце ледве встає. Обоє стають на коліна, припадають до землі, молять Геліоса берегти їхні скарби. Може, настануть кращі часи. Може, хтось знайде ті скарби і дізнається великої мудрості». Однак пекучий біль не давав уже й слова сказати [17, с. 383].

З кожним днем Лесині сили катастрофічно згасали. Чоловік із матір'ю вирішили вести її в м. Сурамі, так як це місто славалося гарними кліматичними умовами. 9 липня важко хвору Лесю перевезли автомобілем [26, с. 7]. Однак через кілька тижнів, 1 серпня 1913 р., Леся Українка померла, і їй було всього 42 роки! Тіло видатної української письменниці повезли в Київ, щоб поховати на Байковому кладовищі. Зустрічати потяг з тілом на залізничному вокзалі Києва зібралися тисячі людей, окрім родичів, члени добре званих родин української інтелігенції, простий люд, посланці українських інституцій з багатьох куточків України – Катеринославщини, Херсонщини, Чернігівщини, навіть Галичини і Буковини під владою сусідньої Австро-Угорської імперії, представники прогресивної преси та молоді. Царська поліція, побоюючись перетворення похорону на проукраїнський мітинг, заборонила будь-які промови. Навіть заборонялося співати в дорозі «Вічна пам'ять», під заборонаю були промови, співи, жандарми зрізували на вінках червоні стрічки з написами. Кінні поліцейські супроводжували ходу до кладовища, по дорозі їм довелося багато разів зупинятися. А перед самим кладовищем труну взяли жінки, це було дуже символічно. Поліція щільно оточила місце поховання й дозволила підійти до нього тільки родичам і ще декому з близьких. Дуже швидко звістка про смерть видатної української поетеси облетіла всю Україну [10, с. 385].

Климент Квітка важко переживав смерть коханої. Київська газета «Рада» писала тоді, що він єдиний довго залишався на могилі після похорону. У 65 років він одружився вдруге на 25-річній піаністці Галині, яка теж, що цікаво,

померла у віці 42 роки. Шлюб з К. Квіткою надихав письменницю, це були чи не найпродуктивніші роки її творчості, коли вийшли знакові твори «Лісова пісня» (1911 р.), «Камінний господар» (1912 р.), «Бояриня» (1910 р.) [31].

Ще за життя славетної поетеси окремі її поезії поклали на музику. Видатний український композитор Микола Лисенко був автором п'яти творів на слова Лесі Українки, серед них «Жалібний марш», «Східна мелодія» та ін. Характерно, що інтерес до творчості письменниці виявляли і західноукраїнські композитори Денис Січинський («Неспівайте мені сеї пісні»), Ярослав Лопатинський («Калина», «Нічка тиха і темна була»). Усі ці твори свого часу часто виконувалися і були добре відомі галичанам. Водночас образ Лесі Українки увічнювали на полотні як галицькі, так і наддніпрянські майстри, художники. Так, перебуваючи в Києві навесні 1900 р. портрет поетеси намалював відомий галицький художник Іван Труш. Цікаво, що він згодом одружився з двоюрідною сестрою Лесі Українки Людмилою Драгомановою. Влітку 1904 р. портрет поетеси намалював відомий київський художник, племінник Т. Шевченка Фотій Красицький, цей портрет був відомий і в Галичині [30].

Леся Українка впродовж свого життя була палкою поборницею національно-культурного єднання Галичини і Наддніпрянщини, загальноукраїнської національної ідеї, що явно суперечило комуністичній ідеології [12]. Вона була дуже відомою жінкою, і це, як і у випадку з Т. Шевченком, ігнорувати ніяк не можна було. Тому більшовикам так потрібна була ця постать, смерть поетки більшовики використали як нагоду спробувати перетягнути її на свій бік. Через кілька днів після смерті Лесі Українки більшовицька газета «Рабочая правда» надрукувала некролог, і переклала на російську мову «Досвітні вогні». Далі в радянських книжках почали ліпити вигідний для тодішнього режиму спотворений образ Лесі Українки. Дуже часто її твори взагалі заборонялися, бо видати її за свідому марксистку ніяк не вдавалося. А так як Леся Українка була видатною жінкою на той час, то

більшовицькій владі було вигідно перетягнути її на свій бік. Радянська пропаганда полюбляла розказувати про невдалі закоханості Лесі Українки. Як відомо, на початку XX ст. жінки переважно ховали свої почуття, бо так належить, і завжди мовчки чекали, поки крок зробить чоловік. Леся мала відвагу говорити про своє кохання відкрито, мала неймовірну сміливість говорити про свої почуття. Остання закоханість була взаємною за К. Квітку, на жаль, їх шлюб тривав недовго [37].

Більшовики почали переконувати, що письменниця була прихильницею соціалістичного вчення К. Маркса і «другом революції». Хоч Леся Українка про книгу німецького соціаліста К. Маркса відкрито писала, що в ній немає тої «строкої системи», про яку говорять фанатики цієї книжки, лише є факти, гіпотези. Характерно, що після смерті Лесі Українки насправді майже всі її друзі й рідні, хто дожив до 1917 р., пішли творити Українську Народну Республіку (УНР). Так, Лесин чоловік К. Квітка став заступником міністра юстиції УНР, а після поразки української революції був репресований і потрапив до сталінського ГУЛАГу. Найкраща подруга Людмила Старицька-Черняхівська стала членом Української Центральної Ради та працювала в урядах УНР, вона теж була репресована і загинула в телячому вагоні по дорозі до Казахстану, але про це на радянській Україні, зрозуміло, ніколи не розповідали [37].

У 1929 р. більшовики схопили чоловіка сестри Ольги, Михайла Кривинюка, а в 1937 р. – сестру Ізидору. Ольга, втікаючи, вирушає на Захід і рятує родинний архів, невидані твори сестри та її листи. А в 1930 р. розпочинає писати велику працю про свою знамениту сестру, яка згодом побачила світ під назвою «Леся Українка. Хронологія життя і творчості». Ольга згодом померла в таборі для переміщених осіб міста Авсгбург у Німеччині [33]. Лише після 1939 р. більшовицькі ідеологи спробували «прилаштувати» постать Лесі Українки до своєї ідеології. Під час Другої світової війни садибу Косачів у с. Колодяжному зруйнували, тож приміщення Літературно-меморіального музею Лесі Українки

будували практично «з нуля». Музейники максимально точно відновили атмосферу того часу і зберегли багато речей, що належали цій відомій родині. Зокрема, рояль Лесі Українки у с. Колодяжному є одним із трьох найбільш раритетних роялів на території України. Цю садибу Косачів відвідали мільйони людей. У Колодяжному Леся Українка написала понад вісім десятків своїх творів. До Косачів сюди приїжджали в гості видатні західноукраїнські діячі І. Франко та О. Кобилянська. Музей-садиба «дихає великою історією», яку неодмінно потрібно зберігати. Видатній письменниці та її творчості присвячені в наш час такі музеї: Літературно-меморіальний музей родини Косачів у Новоград-Волинському, музеї Лесі Українки в Києві, Колодяжному, Луцьку, Ялті, Сурамі (Грузія) [2].

Таким чином, життя і діяльність Лесі Українки були непростими, їй довелося майже 30 років боротися із смертельною хворобою. Однак вона, незважаючи на несприятливі життєві обставини, не втратила духу, активно займалася письменницькою і громадською діяльністю. У пам'яті майбутніх поколінь буде берегтися образ красивої, тендітної, але мужньої духом, дуже сильної української жінки, яка засвітила нам «Досвітні вогні», творчість якої значною мірою змінила світ. Незважаючи на австро-російський кордон, літературні твори Лесі Українки ширилися з Надніпрянщини Галичиною. Вони оспівували героїчне минуле, знайомили з народним фольклором, пробуджували національне почуття інтелігенції і широких народних мас.

Розділ 2. Відображення ідеї національної єдності України в творчості та громадській діяльності

Творчість Лесі Українки стала однією з вершин художньої літератури українського народу в його історичному поступі, водночас видатним явищем світового письменства, адже приховує в собі невичерпні джерела високих людських ідеалів: добра і справедливості, сповнені пафосу духовного оновлення світу, гуманізму, свободи і справжнього братерства народів. Її поезія овіяна особливою всенародною любов'ю. Сама постать Лесі Українки як людська особистість має колосальну притягальну силу, якусь магічну привабливість. Це була людина виняткової мужності і принциповості, духовної краси та мистецького обдарування. Великий поет України і жінка з трагічною долею, вона увійшла у свідомість багатьох поколінь як символ незламної боротьби за незалежність, проти незаконно пануючого режиму імперської Росії, яка і досі зазіхає на родючу, талановиту, оспівану в піснях, вилеліану в колискових, казках, легендах, багатьох поколінь українську землю [30, с. 4].

У період правління російського царя Олександра III (1881–1894 рр.), коли жила Леся Українка, постійно здійснювалися антиукраїнські репресії, що з повною силою проявилися за царювання його батька Олександра II, якого прийнято вважати царем-реформатором. Українські діячі Наддніпрянщини, що після сумнозвісного Емського указу не вирушили за кордон, як, приміром, близький для Лесі родич М. Драгоманов, зосередилися на аполітичній культурно-просвітницькій діяльності та намагалися зайвий раз не провокувати владу на репресії різними заявами чи вчинками. Через те, що в очах тодішньої української молоді таке культурництво було поза політикою, воно виглядало занадто обережним і боязким, то і бажаного результату, як здавалося, не приносило [15]. Та вже на зламі XIX–XX ст. поміж молодого покоління українських діячів активно пропагувалися ідеї національної самобутності та соборності України, що мала отримати національно-політичні права, набули поширення соціалістичні погляди, які ставали чи не повсякденною нормою.

Діяльність новостворених партійно-політичних об'єднань з кінця XIX ст. розглядають як одну з передумов української революції 1914–1923 рр.

В останнє десятиріччя XIX ст. Галичина стала центром українського руху для всіх українських земель, задавала тон національному відродженню. Тяжіння наддніпрянсько-українських письменників до Галичини, що почалося з 1860-х рр., дедалі більше посилюється в міру того, як національний рух у краї міцнів і з наївного козакофільства переходив до вирішення проблем культурного, соціального й політичного розвитку рідного народу. У 1880-х рр. значно активізувалася народовська течія в Галичині, що змогла поступово відтіснити на другий план галицьке москвофільство (русофільство). Це знайшло відображення у видавничій діяльності народовців, яка мала загальноукраїнський характер. З 1885 р. Товариство ім. Т.Шевченка у Львові взяло на себе видання літературного тижневика «Зоря», а з 1898 р. замість «Зорі» почалося видання «Літературно-наукового вісника». Обидва видання – «Зоря» і «Літературно-науковий вісник» – частково доходили до Росії, мали вплив на формування української національної самосвідомості. Вони пожвавили літературну діяльність українців у Росії. Зокрема, «Літературно-науковий вісник» виходив щомісячними книжками, ознайомлюючи читачів з видатними явищами європейського літературного і культурного життя. Навколо нього групувалося невелике коло передових українських діячів Галичини та підросійської України [14, с. 399].

Серед тогочасних наддніпрянських діячів, що у своїй творчості проявляли інтерес до Галичини, була Леся Українка. Активізація національного руху в краї, заснування перших політичних партій викликали жваву реакцію передової частини українців у Росії. Так, видання Русько-української радикальної партії (далі – РУРП) виходили в 1890-х рр. у Галичині значною мірою на кошти, що надходили з Росії. Галицька політика, партійно-політична боротьба викликала жвавий інтерес серед того затишшя, на яке було приречене

українство в Росії в останній третині XIX ст. після Емського указу [14, с. 388–389].

Тяжіння до галицького національного життя на Наддніпрянській Україні почало викликати побоювання в адміністративних колах Росії, як наслідок, було запроваджено нові заборони ввезення галицьких видань у Росію, під репресії потрапив, насамперед, «Літературно-науковий вістник». Український національний рух в австрійській Галичині в останні десятиліття XIX ст. здобув дуже багато, головним чином, при інтелектуальній і фінансовій підтримці з підросійської України, що слугує красномовним свідченням життєздатності і витривалості української національного проєкту [14, с. 398]. Свідченням активізації українського національного руху стала діяльність Наукового товариства ім. Т.Шевченка, реорганізованого в 1892 р. з Літературного (воно змінило назву і напрямок діяльності), що в 1890-і рр. висунуло цілу низку нових талантів. Праці діячів товариства, серед яких були письменники і філологи, активні громадські діячі, набули великої репутації серед фахівців-історії, археології, етнології, фольклору, мови і літератури [14, с. 400].

Серед передових українських діячів Наддніпрянщини кінця XIX – початку XX ст. була Леся Українка, що листувалася з видатними галицькими діячами, зокрема І. Франком і М. Павликом. Вони виступили співзасновниками в 1890 р. у Львові вище згаданої Русько-української радикальної партії – першої української політичної партії модерного типу. Активне листування засвідчує про обізнаність Лесі Українки з тогочасними подіями в Галичині, про взаємний інтелектуальний обмін і підтримку ідей національного визволення. Однак найбільший внесок в українське національне відродження внесла творчість Лесі Українки, в якій висвітлювалася багатовікова історія і сумна доля українського народу, його героїчна боротьба за свободу. Вона неодноразово відвідувала Галичину, про що більш детально піде мова в наступному розділі, брала участь у виступах та лекціях, збуджувала інтерес галицької громадськості та стала видатною фігурою в культурному житті краю.

Новий громадсько-політичний рух, що охопив найсвідоміші верстви українського суспільства в австрійській Галичині, його організаційне оформлення в новітні політичні партії в 90-х рр. XIX – на початку XX ст. були підтримані українськими патріотами Наддніпрянщини. Вони, включаючи Лесю Українку, були змушені вести політичну боротьбу в умовах жорстких антиукраїнських репресій, на відміну від австрійської Галичини, що з 1860-х рр. стала конституційною монархією і де можна було більш-менш вільно здійснювати українську діяльність. Завдяки Галичині, що стала своєрідним «П'ємонтом України», національний рух поступово набував всеукраїнського значення. Так Галичина стала твердиною українства, звідси на Наддніпрянщину йшов переможний дух українського культурного і політичного відродження.

Наприкінці XIX ст. у громадському житті Наддніпрянщини виступило нове покоління українців, що вже не задовольнялося лише культурною діяльністю, а прагнуло здобути для українського народу всю повноту національних, соціальних і політичних прав. Таким чином український народ, етнічні землі якого були пошматовані імперіями – Російською та Австро-Угорською, силою власного розвитку всіляко прагнув до створення нового життя [14, с. 390–391]. Серед представників цього покоління була і Леся Українка, що мала контакти з провідними діячами українського національного руху Наддніпрянщини. Видатний громадівський діяч М. Драгоманов не просто був рідним дядьком Лесі Українки. До нього вона була настільки прив'язана, що зберігала в себе як реліквію грудочку землі з могили. М. Драгоманов, як відомо, відіграв позитивну роль у формуванні світогляду Лесі Українки, вона багато в чому була його однодумницею. І. Франко писав у 1898 р., що феномен Лесі Українки, без сумніву, можна побачити у впливі ідейного авторитету дядька М. Драгоманова.

Леся Українка перебувала в постійному контакті не лише зі своїм дядьком, М. Драгомановим, але і з його найближчим соратником серед галичан М. Павликом. Вона стежила за політичним суперництвом між соціалістами-

радикалами і народовцями, тамтешніми виборами, обговорюючи стосунки між київською громадою та галичанами. Леся Українка мала доручення від київського громадівця Миколи Ковалинського, відомого під конспіративним псевдонімом Arbeitgeber, передати зібрані кошти та бути посередником між ним, М. Драгомановим і М. Павликом. Леся досить добре знала ситуацію в Галичині. Коли йшлося про вимоги дати гроші на нове видання, вона наголошувала, що «не вправі розпоряджатися ними, бо я не відпоручник взагалі G[rbeit] G[reber'a], у мене було всього одно всього діло і я його справила, а більш нічого не було доручено мені» [6, с. 667]. М. Ковалинський був близьким товаришем і послідовником М. Драгоманова, який підтримував його фінансово, збирав кошти на допомогу українським діячам в еміграції та в Галичині, де спонсорував радикальні видання «Народ» і «Хлібороб» (Додаток Г).

Наскільки відомо, Леся Українка почала серйозно цікавитися суспільно-політичним питанням на межі 1880–1890 рр. у непростий період історії України. Перебуваючи в еміграції, М. Драгоманов не покинув своєї політичної активності та видавав у Женеві (Швейцарія) перший україномовний соціалістично-політичний часопис «Громада», що виходив у 1878–1879 рр. та ще кілька випусків 1882 р. Цей часопис став першим в історії української преси вільним, безцензурним виданням. Участь у виданні та розповсюдженні драгоманівського збірника брали також галицькі діячі І. Франко і М. Павлик [4, с. 10].

Якщо М. Драгоманов був видавцем першого україномовного соціалістичного часопису «Громада», безцензурного видання, то Леся Українка стала співзасновницею першої української соціал-демократичної організації, групи на Наддніпрянщині. Українська соціал-демократична група (далі – УСД) була заснована в 1890 р. Лесею Українкою та І. Стешенком. Щоправда, точна дата заснування невідома дослідникам, які називали різні роки. Окрім співзасновників, до групи належали Михайло Кривинюк та Ольга Косач. Сьогодні все більше стає відомим, що засновницею цієї групи стала Леся

Українка, оскільки завжди уявляла собі незалежну Україну із справедливим соціальним ладом. Радянські дослідники практично зігнорували цей невеликий, але важливий епізод з історії України. Уже на другому році свого існування група спромоглася розпочати видання цілої серії програмових та інших політичних брошур під власною фірмовою серійною назвою «Бібліотека українських соціал-демократів». Це була назва, яку запропонувала сама Леся Українка. Вона приділяла велику увагу селянству, спочатку цікавилася ним як етнограф, а потім – як активний суспільно-політичний діяч [36].

У своїх творах Леся Українка завжди підносила українське селянство. Зокрема, образ селянства вона майстерно піднесла в поемі «Роберт Брюс король шотландський» в 1893 р. Змальовуючи селянство великою, потужною революційною силою, що забезпечило визволення Шотландії, Леся Українка перевтілила актуальні українські проблеми на світову арену. Письменниця відобразила у цьому творі вільну людину в світі зневолених, всіляко показуючи значимість селянства. Поему було закінчено влітку 1893 р. в Гадячі, а вперше надруковано в Галичині – журналі «Хлібороб» (Львів, 1894 р., № 8, 9), одночасно поему надрукував місцевий журнал «Дзвінок» у 1894 р. (№ 11, 12, 13, 19, 41). Пізніше поема увійшла до збірки «Думи і мрії», а також її передруковано в альманасі «Дубове листя» [39].

У 1894 р. група УСД випустила в Києві на гектографії свою брошуру «Про соціал-демократичну роботу серед українського селянства», і вже тоді член УСД М. Меленевський провадив практично своєрідну нелегальну організацію під назвою «Група сільських робітників соціал-демократів Київської губернії». Леся Українка підкреслила своєрідність умов для громадського життя на підросійській частині України, а, отже, форм і засобів політичної боротьби, зауважуючи, що для соціалітично-радикальної роботи перш за все потрібно привернути увагу інтелігенції, залучити її на свій бік, щоб вона розгорула свою роботу серед простого народу, що в умовах російського царизму було складною проблемою.

У руслі драгоманівської програми Леся Українка, дотримуючись традицій М. Драгоманова, поклала головний наголос у національно-визвольній боротьбі на здобутті політичної свободи. Вона розуміла в цьому «зачарований безконечник»: щоб здобути свободу, треба піднести селянство, а щоб піднести селянство, треба здобути свободу. Для порівняння, Грінченкова модель літературного розвитку виразно тяжіла до певної культурно-просвітницької версії «загальнонародної» літератури та розвитку високої літератури для освіченої української суспільності. На відміну від Б. Грінченка, М. Драгоманов натомість бачив основою української літератури письменство для народу. Ідейна еволюція Лесі Українки відбувалася в напрямі світових сюжетів, інтелігентської тематики і високих тем, призвела до розриву з драгоманівською традицією після смерті М. Драгоманова [36].

Леся Українка активно пропагувала ідеї українського національного відродження та самостійності у своїх творах, які густо пронизані патріотизмом, безмежною любов'ю до рідної землі та прагненням до волі. Передусім, натхненна духом свободи патріотична поезія знаходила відгук серед галицьких читачів, які більшою мірою відчували тяжіння до збереження і розвитку української національної ідентичності, бо мали змогу розвивати національний рух у конституційних умовах. Центральні теми в творчості Лесі Українки – героїзм, визволення та самопожертва, по суті, співпадали з цінностями провідної верстви тодішнього галицького суспільства, що вийшла на арену в умовах політизації і партизації національного руху на зламі XIX–XX ст. Поезії та драми ставали символом високих ідеалів і не відступництва в обличчі труднощів. Вони служили не лише засобами естетичного вираження, але й стали силою, що об'єднувала читачів, підкреслювала стимул до боротьби та незламності.

Твори Лесі Українки в Галичині активно розповсюджувалися в досліджуваний період, молодь їх вчила напам'ять, вони переписувалися в галицьких колах інтелігенції для підтримки ідеї національної єдності. Тема

безмежної любові до рідної землі, її краси та історії густо пронизана майже в кожному творі, вона була невід'ємною частиною усієї творчості Лесі Українки. Ця тема вирізнялася особливою актуальністю в галицькому контексті. У збірці «На крилах пісень» 1893 р. можна знайти поезії, в яких герої виражають свою любов і патріотизм до Галичини. Це була перша збірка поетичних творів Лесі Українки, що вийшла у Львові. І. Франко брав безпосередньо участь у виданні, оскільки Леся надсилала йому рукописи, а він наглядав за складанням книжки в друкарні Наукового товариства імені Шевченка [8].

Лесі Українці доводилося багато подорожувати через хворобу. Вона на власні очі бачила, як вільно живуть люди за межами російської імперії та в своїх творах часто описувала боротьбу проти тогочасного пануючого класу, гніту царизму (Додаток В). За своє життя, нерідко перебуваючи в скрутних матеріальних обставинах, Леся Українка всіляко старалася допомогти розвитку української культури та мистецтва, зробила чимало благодійних вчинків. Так, зібрані на лікування в Єгипті гроші вона віддала на етнографічну експедицію, що мала записати живі в народі та популяризовані кобзарями думки, зробила внесок у побудову пам'ятника зачинателю нової української літератури Івану Котляревському в Полтаві, що був урочисто відкритий в 1903 р.

З часом Леся Українка все більше тяжіла до драматургії, написання драматичних поем віршованою формою. «Кассандра» стала її першою драмою і відразу принесла успіх. У поемі «Кассандра» вона виклала те, що для неї було найдорожче в житті, основою її світовідчуття. По суті, це сповідь і біль самої поетеси. Поема була створена за мотивами старогрецької міфології про загибель Трої, присвячена образу однієї з найцікавіших героїнь античної літератури, до якого свого часу зверталися славнозвісні Гомер, Вергілій, Есхіл, Евріпід, Шекспір та ін. [13, с. 54–55]. Поетеса працювала над твором упродовж 1901–1907 рр. В умовах посилення невпевненості, страху, розчарування, відчуття загрози і катастрофи через небачений розмах капіталістичної індустрії і модерної цивілізації, наукових відкриттів суспільство диктувало нові ідеї. На

цьому тлі звернення Лесі Українки до античних мотивів, зокрема теми загибелі Трої, була актуальною. Касандра – розумна, вродлива, чесна, з ніжним і чуйним серцем, полум'яна патріотка, але становище її трагічне. Цей трагізм посилюється тим, що Троя веде несправедливу війну. Касандра інтуїтивно відчуває несправедливий характер цієї війни і неминучість гибелі своєї вітчизни. Леся Українка показала обмеженість інтуїтивних поглядів на життєві обставини і події [13, с. 55].

У статті «Леся Українка» Микола Зеров обґрунтував своє твердження про високу патріотичність Лесиної драматургії, оскільки в кожному творі порушувалися наболілі українські питання, а герої драм, незважаючи на колорит епохи чи суспільства, в якому живуть, були істинно українськими літературними характерами і типами. Лесю Українку глибоко ранили безпідставні дорікання частини тодішньої літературної критики. Рядки «Хто вам сказав, що я слабка, що я корюся долі? Хіба тремтить моя рука чи пісня й думка кволі?» стали беззаперечною відповіддю на звинувачення в занепадництві духу, в її інтимній ліриці.

На доказ свого глибокого патріотизму Леся Українка написала драму з української історії, феєричну драматичну поему «Бояриня», про яку радянські читачі довгі роки навіть не здогадувалися. Відверто антиросійський твір «Бояриня» був написаний в короткий період 27–29 квітня 1910 р., коли письменниця перебувала в місті Хельвані, де вона лікувалася від сухот. Ця драма оригінально висвітлює тему національно-визвольної боротьби та обов'язку перед своєю Батьківщиною. Можливо через те, що твір був написаний далеко від рідної землі, він весь глибоко пронизаний тугою за Україною. Події в цій драмі відбуваються в найтрагічніший період історії України, Руїни, за часів гетьманування Петра Дорошенка, владних чвар у гетьманській адміністрації. Це був єдиний твір Лесі Українки, який базується на висвітленні української історії, складається з п'яти частин, побудований практично у формі діалогів. У драмі «Бояриня» Леся Українка засуджує тих українців, які зрадили батьківщину, які

заради почестей служили російському царю. При цьому вона закликає ніколи не цуратися рідної мови, народних звичаїв і традицій, не забувати про своє походження.

Головна героїня твору Оксана виходить заміж за козака, що пішов на службу до московського війська і почав служити на царя. Отримавши від царя статки, він став одним із московських бояр, а Оксана – бояриненою московською. Оксана ніби потрапила в інший світ, паралельний, де була постійна не воля, шпигуни, страти. Оксана, яка змалку жила в Україні, волелюбна, вільна, на рідній землі завжди бачила повагу до людини, рівноправ'я між жінками і чоловіками. Вона ніяк не могла пережити такої неволі на Московщині, в її свідомості це аж ніяк не вкладається, для неї краще померти, ніж жити в Росії. Оксана символізує принижений, але нескорений український народ. Вона, слабка жінка, змогла піднятися над обставинами, в яких опинилася. Хоч вона і не стала борцем, та в кінці винесла присуд собі і своїм землякам за пасивність, нездатність до боротьби, що змирилися з поразкою і жили на попелищі. У фіналі поеми Оксана загинула, опинилася в ситуації, несумісній з життям. Твір “Бояриня” був заборонений в російській імперії, а пізніше – радянською владою за надто антиросійський зміст. Надрукований цей твір був аж 1989 р., а до того часу залишався під жорсткою забороною цензури. А до цього часу його можна було побачити тільки за кордоном, де його видала українська діаспора. У творі був майстерно поєднаний неперевершений авторський стиль з актуальними на той час роздумами [30].

Вірячи в прогресивний хід історії, Леся Українка була глибоко переконана, що сприяти цьому можуть лише люди високих моральних принципів. Прогрес суспільно-політичний та економічний мав, у її розумінні, поєднуватися з прогресивним морально-етичним. Ще одним дуже відомим твором стала драма-феєрія в трьох діях «Лісова пісня», написана в 1911 р. У драмі описуються майже реальні пейзажі та змальовані герої з життя, глибоко мистецьки поєднані з казковим, фантастичним. Дослідники вбачають у творі автобіографічні елементи.

Насамперед, заворює образ головної героїні Мавки – глибоко драматичний, але не трагічний, хоч зазнає великих мук та навіть смерті. Вона бачить, що люди жорстокі й сліпі, але знає, що за природою вони добрі та розумні істоти. Тому вона йде до них, прагне розбудити в їх затверділих серцях кращі почуття. Заради цього головна героїня офірує собою, Мавка не досягла щастя ні для себе, ні для людей. Але віру в краще майбутнє вона не тільки не втратила, але й загартувала [17, с. 356].

У «Лісовій пісні» гармонійно поєдналися фантазії з дійсністю, буденне із світлими поетичними мріями. Тут проти стоять два світи, один – темний жорстокий, де панує користолюбство й насилля, хоч виник від злої волі людини, а тільки з умов повсякденних клопотів існування. Натомість другий світ – романтичний, ідеалізований, сповнений людяності, любові й краси. Як уже наголошувалося, реальні дійові особи переплітаються з фантастичними. Майже всіх не казкових персонажів Леся Українка взяла з життя, їх авторка спостерігала в побуті. Так, дядько Лев увійшов у твір під своїм справжнім іменем, а Лукаш нагадує одного з трьох небожів дядька Лева – Ярмила [17, с. 355]. У творі «Лісова пісня» авторка майстерно створює образ героїчної боротьби українського народу проти турецьких загарбників. Ця тематика використовується для підкреслення потреби національної самостійності та важливості об'єднання в боротьбі з чужоземними поневолювачами.

В останні роки Леся Українка, відчуваючи близький кінець свого життя, написала, крім «Лісової пісні», ще ряд творів – «Камінний господар», «Оргія», яким судилося стати шедеврами нової української літератури. Після повернення з Єгипту напередодні смерті письменниця написала заявку про прийняття її рукописів у бібліотеку Наукового товариства ім. Т.Шевченка, незважаючи на важкий фізичний стан, і аж після того цього вирушила до Кутаїсі [19, с. 29]. Леся Українка докладала зусиль, щоб зберегти свою творчу спадщину, за якою майбутні дослідники будуть вивчати тогочасне життя і суспільні відносини.

В умовах першої російської революції 1905–1907 рр. Емський указ поступово перестав діяти, і твори Лесі Українки поширилися по всій Україні. Київський журнал «Літературно-науковий вісник» надрукував драматичну поему «Кассандра», а полтавський «Рідний край» – поему в «Катакомбах». На жаль, переважна більшість поетичних творів письменниці через російську цензуру не друкувалися за її життя, а те, що було надруковано і доступне для масового читання, набувало великої популярності в українському суспільстві [30].

Спостерігаючи за ситуацією в Галичині, будучи палким поборником соціальної справедливості, забезпечення прав селян, проти гніту російського царизму на зламі XIX–XX ст., Леся Українка захопилася створенням сатиричної поезії, зокрема з великою художньою силою, дотепно і дошкульно змальовувала портрети так званих «друзів» народу, лицемірних, нікчемних і підступних – у віршах «Веселий пан», «Пан народовець», «Пан політик», «Практичний пан», «Пан політик». Публікуючись у сатиричному журналі «Шершень», підписувала свої твори ім'ям Лука, що датуються липнем 1906 р. [4, с. 19]. Російська влада безперервно спостерігала за творчістю Лесі Українки, про це свідчить, зокрема, протокол допиту Л.П. Косач, що зберігається в ЦДІАК України [1]. (Додаток Л).

Перше багатотомне видання поезії Лесі Українки приурочать до десятиріччя з дня смерті письменниці. Але найповніше зібрання її творів, що було започатковано в 1927 р., не дійшло до читача. Науковців, які займалися підготовкою 12-томника творів видатної української письменниці, оголосили ворогами, а потім і сама творчість великої поетеси стала репресованою. Як і Т. Шевченка, з огляду на масштаб постаті, її не могли замовчати в радянські часи, але твори подавали в сильно спотвореному вигляді. І лише з проголошенням політичної незалежності в 1991 р. Леся Українка, її творчість повертаються до читачів в Україні. Значною подією до 150-річчя з дня народження Лесі Українки в 2021 р. став вихід 14-томника творів Лариси Косач-Квітки,

видавцями якого стали провідні науковці Волинського національного університету імені Лесі Українки та інших навчальних і наукових інституцій України. Попереднє «повне» видання було цензурованим і складало 12 томів. Принципова відмінність сучасного зібрання – це максимальна увага до рукописів Лесі Українки, зокрема до чернеток, які відкривають завісу над таємницями творчого процесу.

Підсумовуючи, хотілося б наголосити, що патріотична поезія Лесі Українки знаходила неабиякий відгук серед галицьких читачів, які відчували тяжіння до збереження і розвитку української національної ідентичності. Центральні теми творчості Лесі Українки – боротьба за справедливість, героїзм, визволення та самопожертва та ін. – співпадали з цінностями українського народу в Галичині. Поезії та драми Лесі Українки ставали символом високих ідеалів і не відступництва перед труднощами. Вони служили не лише засобами естетичного вираження, але й об'єднували навколо себе читачів, будили національний дух. Вони активно використовувалися в галицьких культурних колах для підтримки ідеї всеукраїнської національної єдності.

Творчість Лесі Українки стала важливим чинником формування та підтримки національного ідентичності в Галичині, а незламні ідеї та символіка впливали на культурний та національний розвиток краю. Листування та особисті зустрічі сприяли активній співпраці з галицькими письменниками, що передувало взаємному збагаченню культурних цінностей та стало частиною широкого культурного обміну між західними та східними частинами України.

Розділ 3. Зв'язки Лесі Українки з Галичиною

Леся Українка цікавилася громадським і літературним життям в австрійській Галичині, яку вважала невід'ємною частиною українського етнічного простору. Вона мала змогу отримувати інформацію про Галичину ще з дитячих років. На квартирі, де мешкала Олена Пчілка разом з Лесею, часто збиралися молоді люди, це були переважно галицькі студенти, які вечорами розказували справжню історію України. У Відні тоді було організовано товариство галицьких студентів під назвою «Січ», а його членів називали «січовиками». Віденські «січовики» збиралися вільно, без перепон з боку влади, що було нечуваним для росії, говорили українською мовою, читали видані у Львові книжки. Леся відчувала розчарування, що Австро-Угорській імперії студенти почувають вільніше, ніж на її «малій батьківщині». Січовики засуджували російську імперію, її політичний устрій, що мав гнобительський характер для поневолених народів, у т. ч. українців. Саме січовики утверджують у свідомості молоді Лесі Українки ідею, що українці повинні мати свою власну державу. Пізніше вона писала: «Перше враження було таке, ніби я приїхала в якийсь інший світ, кращий світ, вільніший. Мені тепер ще важче буде у своєму краї, ніж досі було. Мені сором, що ми такі невольні, що носимо кайдани і спимо під ними спокійно. Отже, прокинулась, і тяжко мені і жаль і болить» (Додаток В) [37].

Серед «січовиків» були студенти-медики, які допомогли Лесі без будь-якої черги потрапити до всесвітньо відомого знаменитого хірурга Теодора Більрота. На операцію лікар так і не наважився, а сконструював тільки спеціальний апарат для зміцнення ноги, який мала носити Леся, і призначив найновіше на той час лікування. Для бажаного ефекту він порадив їздити в теплі краї, літом це був здебільшого Крим або Італія, а взимку – Єгипет [37]. У цьому контексті Леся Українка не раз приїжджала до Галичини з метою не лише творчої співпраці з місцевими діячами, але й відпочинку, щоб подихати

цілющим карпатським повітрям й отримати нові позитивні емоції від побаченого.

Перебування Лесі Українки в Карпатах було одним з найщасливіших моментів у її житті, як згадував пізніше її чоловік Климент Квітка. Лесю Українку навіть вважали «галицькою поетесою» через те, що більшість її творів спочатку були надруковані у Львові і саме звідси розходилися по всій Україні. Вони зробили великий вклад не тільки в українську літературу, але й стали світовим здобутком для майбутніх поколінь. Це чимось нагадує діяльність М. Драгоманова, якого через значний інтерес до Галичини і краян свого часу сучасники жартівливо називали «Михайло Галицький». Твори Лесі Українки часто публікувалися в галицьких літературних виданнях, таких як «Дзвін» та «Життя і слово». Як уже зазначалося в попередньому розділі, її поезії та публікації підтримували ідею всеукраїнської національної єдності.

Теми галицької історії, культури та боротьби за свободу часто знаходили відображення в творчості Лесі Українки. Ім'я письменниці вперше з'явилося в 1884 р. у львівському часописі «Зоря», де було надруковано перші вірші молодой поетеси з Волині «Конвалія» і «Софа», коли авторці було лише 13. Вперше вона підписалася псевдонімом Леся Українка. Написані рядки в дуже юному віці: «В тій пісні згадала і славу, Величну свою, красний світ, Лукавих людей, і кохання, І зраду, печаль своїх літ, надії і розпач ...» з вірша «Сафо» стали лейтмотивом літературної творчості поетеси протягом всього її короткого життя. У 1887 р. Наталія Кобилянська разом із матір'ю Лесі Українки Оленою Пчілкою видали у Львові за редакцією Івана Франка перший в Україні жіночий альманах «Перший вінок», в якому гармонійно переплелися твори письменниць Галичини і Наддніпрянщини. Леся Українка виступила тут з поемою «Русалка» і трьома віршами «Любка», «На зеленому горбочку ...» та «Літо краснее минуло» [4, с. 14, 20].

Про поетичні рядки, літературні досягнення юної поетеси схвально відгукувався І. Франко, який вважав, що це був перший розмах крил свіжого

ліричного таланту. У свою чергу, М. Павлик відзначав, що Леся Українка і справді має талант писати вірші. Відтоді твори Лесі Українки все частіше публікувалися в галицьких часописах: «Зоря», «Дзвінок», «Народ», «Хлібороб», «Життя і слово», «Літературно-науковий вістник» [4, с. 20]. Перша книжка Лесі Українки вийшла друком у 1893 р., а благословив видання на світ І. Франко, ставши редактором. Отже, саме І. Франко став літературним батьком цієї Лесиної книжки. Ця книжка мала дзвінку назву «На крилах пісень». До цього часу деякі читачі знали поетесу, оскільки вона почала писати і друкувати власні твори в дуже ранньому віці. На сторінках періодичної преси, окрім поезій «Конвалія», «Софа», з'явилися твори «Надія», «Русалка», «Любка», «В'язень», «Співець» та ін. Зрозуміло, що вірші, які ввійшли до авторського дебюту, збірки «На крилах пісень», ще не могли претендувати на найвищі художні достоїнства і на широке визнання. Хоча вони і «дихали поетичним ароматом», у них відчувався вплив великих майстрів слова – матері Лесі Українки, друзів родини – Івана Франка та Михайла Старицького [4, с. 10, 15].

Перша книжка виявилася своєрідним ключем, щоб відімкнути двері до високої художньої літератури. Книжка «На крилах пісень» справедливо заслуговує великої уваги. Сам І. Франко, який особливо не щедрився на похвалу, називав цю збірку «найважливішим здобутком нашої літератури». У той час до голосу І. Франка прислухалася молода поетеса, а згодом їхнє знайомство переросло в добру дружбу, що єднала їх не тільки в творчому поступі, а й у боротьбі за соціальне і національне визволення українського народу. І навіть полеміка між ними, яка розгорілася наприкінці 90-х років у пресі, не внесла в їхню дружбу дисонансу. Трапилось тоді так, що на статтю І. Франка «З кінцем року», поміщену в журналі «Життя і слово», Леся Українка відреагувала своєю: «Не так ті вороги, як добрі люди». У відповідь І. Франко відгукнувся статтею «Як не по конях, то по оглоблях». Розбіжності в поглядах письменників виникла з приводу того, що Леся Українка вважала за необхідність створити в країні сильну національну еліту, що повела б народ до

здобуття волі, а І. Франко, будучи довгий час прихильником радикальних ідей, робив ставку цій боротьбі на селянство [37].

Водночас І. Франко завжди високо поцінював художню творчість Лесі Українки, стверджував, що вона, використавши традиції Т. Шевченка, стала новатором в українській літературі. У свою чергу, видатна українська письменниця приділяла велике значення своєму вчителю, товаришу, побратимові по боротьбі за світлу долю рідної Вітчизни І. Франку. Леся Українка присвятила один із найблискучіших поетичних циклів «Сльози перли», що складається з трьох віршів: «Сторонньо моя рідна! Коханий мій край», «Україно! Плачу слізьми над тобою», «Всі наші сльози тугою палкою». Уперше цей невеликий цикл поезій було надруковано під заголовком «Ридання» в галицькому радикальному журналі «Народ» в 1891 р. А далі його вмістили у збірці «На крилах пісень» 1893 р., але в київське видання «На крилах пісень» 1904 р. цикл не увійшов. Петербурзький цензурний комітет в руслі чинності на той час сумнозвісного Емського указу, образно кажучи, ретельно «прочистив» «вічнозелений сад поезії Лесі Українки» [30].

Творче зростання поетеси відбулося швидко, бурхливо й повноцінно. Зокрема, в 1896 р. у львівському журналі «Життя і слово» було опубліковано «Давню казку» Лесі Українки. У 1899 р. письменниця видала другу поетичну збірку «Думи і мрії» у Львові, а 1902 р. – третю й останню збірку «Відгуки», до якої увійшли твори, написані з 1900-1902 рр., вона вийшла в Чернівцях [20, с. 10–15]. Поезія Лесі Українки була наповнена дивовижною величною красою і пристрасною силою, щедро змальованими яскравими художніми поняттями й образами, густо помережену громадянськими, патріотичними, мистецько-естетичними, інтимними, пейзажними, сатиричними, іронічними мотивами й інтонаціями. При цьому часто один поетичний струмінь накладався на інший, але все це було продумано, доречно виважено і майстерно витворено. Часом він сміливо переплітав з епічним, тому частину творів поетеси визначають як лірико-епічні [43].

Перші відомості про Гуцульщину Леся Українка черпала з безпосередніх розповідей своєї матері письменниці Олени Пчілки та дядька Михайла Драгоманова, які підтримували тісні зв'язки з багатьма українськими діячами Галичини. Не могли не зацікавити поетесу мальовничі гуцульські вишивки, які зберігалися в домі матері. Відомо, що це галицький фольклорист і громадсько-культурний діяч Мелітон Бучинський надіслав Олені Пчілці гуцульські вишивки з описом 42 узорів та пояснень способу вишивання і крою жіночих і чоловічих сорочок, а письменниця використала їх у виданні «Український народний орнамент» (Київ, 1876 р.), в яку увійшло понад 300 зразків орнаментів. М. Бучинський у листах запрошував Олену Пчілку приїхати на Гуцульщину і побути хоч місяць у розкішній Верховині (тоді називалося с. Жаб'є), але письменниці не вдалося скористатися його запрошенням. Зате влітку 1875 р. на Гуцульщині побував її брат Михайло Драгоманов. Він і накупив в Микуличині, за його словами, «... гуцульські вироби, найбільше нашійних виробів із намиста», а після повернення на підросійську Україну подарував їх своїй сестрі Олені Пчілці і маленькій племінниці Лесі [11, с. 8].

На фотографіях не раз можна побачити Лесю Українку, її маму та тітку Драгоманову в гуцульських плетінках, тобто силінках, та, напевно, ніхто з нас не задумувався, як же вони потрапили до поетеси, до сьогодні для мене, жительки Волині, це було загадкою, як і овіяне загадками життя Лесі Українки. З метою пропаганди серед широких кіл російської громадськості творчості західноукраїнських письменників Леся Українка в 1890 р. надрукувала статтю «Малоруські письменники на Буковині» в прогресивному петербурзькому часописі «Жизнь» [4].

У серпні 1891 р., їдучи з матір'ю до Відня на лікування, Леся Українка вперше особисто завітала до Львова, де зустрілася з Іваном Франком, Михайлом Павликом, Володимиром Гнатюком та деякими іншими діячами культури. Львів дуже захопив молоду Лесю, вона часто згадувала про надвичайно активну творчу та громадську діяльність, яка вирувала в цьому

місті. Пізніше письменниця відвідувала Львів декілька разів. Це питання потребує більш ґрунтовного дослідження. У свою чергу, галицькі письменники також гостювали в молодій поетеси. Зокрема, в травні 1891 р. І. Франко разом з родиною гостював у неї в селі Колодяжному на Волині [11, с. 8].

Леся Українка, наслуховавшись захоплюючих і емоційних розповідей Ольги Кобилянської, загорілася мрією відвідати цей чарівний край. «Мене ваблять ваші незнані, а вже любимі гори», – так написала видатна українська письменниця до подруги 17 березня 1901 р. з Києва. Навесні 1901 р. вона поїхала в гості до О. Кобилянської в Чернівці. Вона гостювала там понад два місяці й написала декілька прекрасних поезій, зокрема «Трагедія», «Уста говорять він навіки згинув ...», «Квіток, квіток, як можна більше квіток ...», «Гей піду я в ті зелені гори ...», «Королівна», «Калина» та ін. Прогулюючись по місту разом з мистецтвознавцем Климентом Квіткою, вони сфотографувалися на згадку. У липні того ж року К. Квітка з Лесею Українкою поїхали через Вижницю, Кути, Косів, Криворівню до Буркута. По дорозі, 21 липня, вони зупинилися в Яворові у родині Окуневських. Леся Українка знала Теофіля та Ольгу Окуневських. Теофіль познайомився з родиною Косачів у Відні, а ближче – в Києві, звідки походила його дружина Марія Широцька [11, с. 8].

У 1892–1896 рр. Ольга Окуневська навчалася в Києві у Миколи Лисенка, брати Окуневські – адвокат Теофіль і лікар Ярослав – та відома піаністка Ольга були в родинних зв'язках з Наталею Кобринською, підтримували дружні стосунки з І. Франком. 22 липня 1901 р. Леся Українка приїхала до Криворівні, де зустрілася з І. Франком та відомим дослідником фольклору В. Гнатюком, які там відпочивали. Заночувала Леся Українка у відомого священника, громадського діяча, знавця побуту і звичаїв Гуцульщини Олекси Волянського. Їх приймали добре, за словами Лесі, ще й дали пачку переважно етнографічних книжок. Із Криворівні поетеса поїхала до Жаб'є (тепер Верховина), зупинилася у священника Теодора Коржинського, який збирав матеріал до гуцульського словника і записував місцевий фольклор. З 24 липня до 30 серпня вона

проживала в Буркуті. Тут серед чарівної природи Леся Українка не тільки лікувалася, але й багато читала. На початку серпня 1901 р. поетесу в Буркуті відвідав І. Франко, а з його голосу етнограф Климент Квітка занотував 32 народні пісні. І. Франко захоплювався оповіданням Лесі «Під голим небом». І. Франко пробув п'ять днів у Буркуті, часто приносив поетесі форель, яку ловив у Черемоші [11, с. 8].

Громадська діячка Стефанія Стефанович-Литвинович з Івано-Франківська зберігала як добру реліквію поштову листівку з видом Буркута й автографами Лесі Українки, Івана Франка та ін. Двадцятилітня дівчинка відпочивали тоді в Буркуті зі своєю мамою Ольгою Стефанович із Коріжинських – дружиною громадського діяча з Кут Володимира Стефановича, яка на згаданій листівці зробила напис: «Спомин з Буркута 5/8-901» і попросила всіх, хто тоді там перебував, автографи. На листівці підписався І. Франко, Леся Українка, а на звороті поставили підписи 21 особи. Зокрема, тут є підписи відомого українського партійно-політичного діяча Миколи Міхновського, Леся Кульчицького (1859–1938 рр.) з Коломиї, який був засновником банку «Покутський союз», філії українського товариства «Просвіта», редактором українського тижневика «Поступ» та ін. [11, с. 8].

Після Буркута Леся Українка 10 днів провела в гуцульському селі Довгополі (нині – Верховинського району) через несприятливу погоду. Тут вона зупинилася у священника Івана Попела, прогресивного громадського і культурного діяча, засновника різних культурно-освітніх та економічних товариств на Гуцульщині, що походив з Галича. У І. Попела в різний час гостювали Іван Франко, Ольга Кобилянська, Маковей Черемшина, Василь Стефаник та ін. Хата священника І. Попеля була гостинною, тут часто навідувалися відомі діячі в різній сферах суспільного життя, не тільки літератури. У Довгополі вдруге зустрілася Леся Українка з І. Франком. Попередня їхня зустріч відбулася у вересні 1903 р. в Полтаві під час відкриття пам'ятника Івану Котляревського. Серед чарівної Карпатської природи видатна

українська письменниця не тільки лікувалась, а й зустрічалася з цікавими людьми, дуже багато читала і працювала над майбутніми творами, зокрема «В пущі». Під впливом гуцульського фольклору вона написала кілька віршів у розмірі коломийок, в яких висловила своє захоплення красою Карпат. Водночас тут були написані відомі поезії: «Чом я не можу злинути вгору», «Віче», «Мрія далекая, мрія минулая ...», «Ой як то тяжко тим шляхом ходити ...», «Ой піду я в бір темний ...» [11, с. 8].

Отже, Леся Українка підтримувала активний культурний взаємообмін з представниками передової галицької інтелігенції, який сприяв поширенню та впливу її творчості в цьому регіоні. У свою чергу, українська громадськість Галичини завжди виявляла велику зацікавленість до перебування Лесі Українки в Карпатах, активно з нею спілкувалася. На жаль, в останні роки свого недовгого життя через погіршення стану здоров'я письменниця не мала змоги приїжджати до краю, який любила всім своїм серцем.

Розділ 4. Рецепція творчості письменниці

Творчість Лесі Українки не втратила до сьогодні свого художнього і суспільного звучання. Спадщина поетеси належить не тільки українському народові, але й займає поважне місце у скарбниці світової літератури. Леся Українка всім своїм життям та літературним доробком довела світові, що ми, українці, маємо глибоку історію і гідні поваги не лише тому, що живемо в центрі Європи [13, с. 54–55]. Упродовж свого життя Леся Українка цікавилася українським фольклором, знала багато народних пісень.

Леся Українка створила цілу галерею прекрасних художніх образів яскравих особистостей: мужніх, самовідданих, безкомпромісних борців, наділених високими людськими чеснотами, які вболівають за народне щастя, відстоювання справедливості в світі. У творчості Лесі Українки була незліченна кількість героїв – міфологічних, біблійних, античних, історичних, що чимось нагадують сучасні персонажі. Цю жінку дослідники називають Прометеем у творчому житті. Одна з перших вона ввела в нашу літературу чужі теми, чим навіть викликала спротив з боку частини української інтелігенції, що закликала митців до національної самоізоляції. Подальший поступ літературного процесу в Україні довів безпредметність розгорнутої на початку ХХ століття дискусії на цю тему. Леся Українка художнім опрацюванням чужих тем уславилася як передовик, новатор, хоча ніколи не ставила перед собою такої цілі. Поетеса в епіцентрі своєї творчості ставила на перше місце неодмінно людину, що була поневолена тогочасним режимом. Щодо визначення ролі і місця поета в суспільному житті, то вважала, що поет має зброю-слово, яке з користю повинен використати і стати мечем для катів [37].

У канон української літератури Леся Українка увійшла, передусім, як поетеса мужності, боротьби. Тематичну, багату її лірику трохи умовно можна поділити на особисту, пейзажну і громадську. Головні теми її ранніх ліричних поезій: краса природи, любов до рідного краю, особисті переживання, призначення поета та їх роль. Письменниця підкреслила роль поетичного слова

в активній соціально-політичній та громадській діяльності, на цих мотивах, власне, створювалася її творчість. У перших написаних її рукою творах дуже помітні впливи таких відомих діячів української літератури, як Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Михайло Старицький та ін. Їх творами письменниця постійно захоплювалася і перечитувала. Колосальний вплив на подальший поступ мала літературного таланту Лесі Українки мали мама Ольга Петрівна, більш відома як Олена Пчілка, рідний дядько Михайло Драгоманов та ін. У поезії «*Cobtra sprem spero!*» (з латинської «Без надії сподіваюсь!») висловлено творче кредо поетеси, у якому звучить заклик до переборення труднощів. Вірш «Без надії сподіваюсь» вражає своєю поезією, що має глибоке філософське звучання [3].

Якщо в попередніх віршах і навіть у першій збірці домінувала безнадія і печаль, то в цій поезії переважає психологічна сила, енергетика творення та бачення, оптимізм. Настільки сильне, «тверде як криця», поетеса створює образ гострого «безжалісного меча», що бореться із ворогами, може побороти будь-яку проблему, стає невимовною зброєю. Ці поетичні рядки піднімають до боротьби, стають тим месником, який закликає любити свій рідний край, народ, у розумінні Лесі Українки – це головне завдання, яке повинно реалізуватися. Вона вважала, що український поет – патріот своєї землі, який вболіває за неї, переживає за її долю, за людей, і може допомогти своїм поетичним словом, боротися проти ворогів. І справді, Лесине слово стало міцною зброєю, воно викривало всі жахливі діяння влади, говорило про зубожіння українського народу, звинувачувавши інтелігенцію в бездіяльності в захисті інтересів простолюду. На даний час Україна перебуває в стані війни, то для кожного з нас є актуальними слова видатної письменниці: «Гетьте, ви думи, ви хмари осінні», «Я на гору оту крем'яную ... Буду пісню веселу співать!». Ці слова є пророчі, хоч і написані були далекого 2 травня 1890 р. [43].

У вірші Лесі Українки «Досвітні вогні» домінує ідея боротьби за покращення народного життя: «Нащо даремнії скорботи, Назад нема нам

вороття! Берімося краще до роботи, Змагаймося за нове життя» [43]. Видатний український науковець Агатангел Кримський зазначав, що не може назвати жодного письменника, який би ставився з такою відповідальністю до своєї роботи, вихваляв її за працелюбство, наскільки вдумливо і ретельно вона підходила до упорядкування власної лірики [4, с. 13–15]. Важливі соціально-політичні мотиви піднімаються у творі Лесі Українки «Грішниця», в якому викладено вузлові моменти з життя героїні, майже в романтичному традиційному аспекті вирішується тема революційного героїзму. У в'язниці грішниця не здається, продовжує боротьбу з черницею – наглядачкою та її теорією всепрощення. На життєве «кредо» черниці «любити людей» у розумінні схилити перед ворогом голову грішниця не згідна в розумінні того, що не готова коритися і схилити голову перед ворогами [5].

У драматичній поемі «Одержима» 1901 р. Леся Українка інтерпретує відомий біблійний сюжет, розп'яття Ісуса Христа та його воскресіння. Письменниця у своїй творчості проводить історичні паралелі між національно-визвольною боротьбою українського та єврейського народів: «І ти колись боролася, мов Ізраїль Україно моя!». У письменниці можна знайти такі рядки: «Чи довго ще О Господи, чи довго ми будемо блукати, шукати рідного краю на своїй землі». Ці слова становлять своєрідний ключ до розуміння образу неволі як образу душі, раба власних стереотипів. Серед поетичних творів поліфонічної форми, написаних Лесею Українкою, були поема «Давня казка», «Роберт Брюс, король шотландський», «Ізоolda білорука» та ін., що визначаються неперевершеною лірикою [38].

У 1896 р. Леся Українка написала свою п'єсу «Блакитна троянда», яка складалася в п'яти діях. Як і в поезіях, вона прагнула по-новому, коли не протистояти, то принаймні відірватися від так званого «побутового реалізму» та мелодраматизму. «Блакитна троянда» – перша драма життя української інтелігенції, в якій не було традиційних дійових осіб, двомовності. Щоправда, тут трапляються подекуди мелодраматичні елементи, але помітно переважав

новий оригінальний як для української літератури метод. Вирішуючи якусь проблему чи показуючи боротьбу ідей, авторка вдається до діалектичного розвитку думки, що лежить в основі твору, Боротьба контрастів у душі самої письменниці, породжених особистим лихом, була їй добре знайома і близька, тому цілком природно, що вона перенесла її в свою творчість. Потяг до контрастів помітний був ще в ранніх поезіях Лесі Українки, але в драматичних творах він став особливо ефективним. Суть будь-якої драматичної дії становила боротьба, що виникає в протилежності явищ, суперечливих принципів різного стану душі. Це закон для кожного драматурга, однак у Лесі Українки особливим є те, що вона драматизує свої сюжетні лінії надзвичайно тонко, розвиваючи провідну ідею в ідеалістичний спосіб [17, с. 154–155].

Тисячолітню казку про царівну, що живе в кришталевій світлиці на високій скляній горі, поетеса інтерпретувала по-своєму. Вона скористалася сюжетом і написала фантастичну драму про першу російську революцію 1905 р., що залишилася незавершеною, «Осіння казка» [17, с. 325]. У 1908 р. була опублікована в київській газеті «Рада» п'єса Лесі Українки «Кассандра», що писалася авторкою кілька років. За основу сюжету авторка взяла давньогрецький міф про Трою та віщунку Кассандру, яка пророчила їй загибель, але до її пророцтв не дослухалися. Тож за стародавньою Троєю криється в якійсь мірі Україна, а в трагічну постать Кассандри вкладено багато автобіографічних елементів. Кассандра бачить катастрофу батьківщини, але не має сили запобігти лихові, бачить правду, але безсила [17, с. 326, 328].

Ще один драматичний Лесі Українки «Камінний господар 1911 р., де вперше в українській літературі змальовано образ чоловіка-спокусника, про іспанського середньовічного лицаря, відомого на весь світ Дон-Жуана. Про нього писали відомі письменники світу. Понад 300 років гуляв у літературі іспанський гідальго зі своїм чудакуватим, спритним слугою Сганарелем. Не знаючи ні в чому міри, Дон-Жуан безперестанку ганявся за пригодами,

лишаючи на своєму шляху жертви втіхи. Зрештою, і сам загинув, ставши жертвою власного безпуття.

Остання драматична поема Лесі Українки мала назву «Оргія». В «Оргії», як і раніше в «Кассандрі», «Катакомбах» чи «Вавілонському полоні», події перенесені в античний світ. Свободолюбна Греція, славна колись своєю культурою та неперевершеним мистецтвом, стала на довгі роки жертвою грубих римських завойовників. Стародавній Рим і Греція – дві знамениті на весь світ і часи країни. Одна держава поневолює іншу. Класичні приклади з історії, до яких вдавалася Леся Українка, добираючи фон і матеріал для назрілої теми. Далека і давня Греція зацікавила поетесу не тільки своїм класичним прикладом, але й сучасністю. Адже в той час, коли Леся Українка мандрувала до Єгипту, там точилися визвольні бої. Балканська війна 1912–1913 рр. велася проти Туреччини Болгарією, Сербією, Чорногорією і Грецією [17, с. 364]. Леся Українка переносила цю війну на боротьбу свого поневоленого народу за національну незалежність [17, с. 370–371].

Творчість Лесі Українки увійшла в культурну спадщину Галичини як важливий етап у розвитку української літератури. Вона отримала великий резонанс та визнання в Галичині, вплинувши на літературні смаки, культурні цінності та ідеї, що стали невід’ємною частиною літературного спадку краю. Твори стали не тільки важливими для читачів, але й для наступних поколінь письменників та літературних критиків. Творчість видатної української письменниці впливала на галицьке культурне середовище та зберегла свою актуальність у сприйнятті місцевою аудиторією, сприяла літературним зв’язкам між письменниками і громадськими діячами обох регіонів.

Через те, що творчість Лесі Українки мала неабиякий вплив на культурне життя Галичини, вона стала віддзеркаленням важливої частини літературного канону нової української літератури. Рецепція її творчості в Галичині була позитивною та визначальною в культурному та освітньому житті. Поезії, драми та прозові твори входять у шкільні програми, літературні антології та є

предметом вивчення в освітніх установах краю. Патріотична лірика та драми показують героїзм, боротьбу за незалежність та безмежну любов до рідної землі, віддзеркалюючи неабияку хоробрість, самопожертву, що є характерним для національно-визвольного руху в Галичині ХХ ст. Культурна пам'ять і символіка Лесі Українки стали частиною етнокультурної спадщини українського народу в Галичині, а її твори «Лісова пісня», «Мавка», «Бояриня» та ін. мали вплив на розвиток національно-культурного, мистецького середовища, включаючи живопис, музику та театр, образи надихали художників, композиторів, режисерів театрів та ін.

Характерно, що для українського літературного критика, колишнього шестидесятника Євгена Сверстюка творча постать Лесі Українки є уособленням «духовного аристократизму» [23, с. 193]. Своєрідну сакральну суть творчості поета він вбачав у здатності її слова творити істину в світі релятивізму і напівправди: «Сила Лесі Українки не тільки в мужній боротьбі з собою у хвилини розпачу і знесилля. Сила її в прикладанні нових шляхів сильного почуття і безкомпромісної думки у світі половинчастості, пристосовництва. Сила її в непохитному протистоянні цій метушні й всепоглинаючій стихії, що невилінула людей і м'яла їм крила» [17, с. 193–194].

На противагу витвореному радянському літературному образу письменниці Леся Українка постає як людина, особистість, яка спромоглася особливої віддачі: моральних, інтелектуальних, фізичних зусиль, з неабияким натхненням та творчою наснагою, уособлюючи мужність, відвагу, самопожертву, працьовитість. За Є. Сверстюком, парадигму авторського міфу Лесі Українки становлять архетипи Бога, матері, героя, а основну функцію національного лицарського міфу критик вбачає в його здатності «добудовувати» до української історії «середньовічну ланку» та ставати зразком у відстоюванні ідеалів свободи, гідності й честі [23, с. 194]. Поетичне слово Лесі Українки, спрямоване проти гніту та експлуатації, проти грабіжницьких воєн, придушення вільнолюбних думок, постійно кликало

народи світу на боротьбу за справедливий мир і добробут. Бойові, життєстверджуючі мотиви пронизують вусі твори поетеси. І на таких сильних, непереможних рядках видатної української поетеси можна виховувати не одне покоління національно свідомих українських діячів, гармонійно розвинених особистостей. Показуючи незламність духу, нескореність імперському режиму, незважаючи ні на що творила свої непереможні за духом, патріотичні твори.

Розділ 5. Використання матеріалів дослідження в шкільній освіті.

Кожен з нас любить перечитувати книги, для кожного з нас перечитування книги є чимось особливим, хтось читає, бо йому важко, хтось хоче дізнатися щось нове, а хтось просто читає, тому що подобається художня література. Кожен раз, коли перечитую твори Лесі Українки, навіть уже знайомі, по-інакшому їх трактую, інше бачення і розуміння. А чим більше поринаю в її поетичну спадщину, тим більше дивуюся, яка велика сила волі, яка велика працелюбність підштовхувала поетесу постійно працювати, незважаючи на хворобу [30]. Це тільки переконує мене, якою мужньою людиною була Леся Українка, з великим добрим серцем, сильною волею, і незламним духом, що проявляється в багатьох її віршах. Вона бажала бути корисною людям, як би важко їй не було. Автобіографія, життя і творчість поетеси, її самоосвіта, велике бажання вивчати мови може мотивувати, стати рушійною силою до здобування чогось нового для молодого покоління. Саме тому творчість Лесі Українки часто використовується у шкільній освіті, оскільки вона є важливим осередком для збагачення навчального процесу та розвитку в учнів креативного та критичного мислення [20, с. 4].

У шкільному курсі з історії України вчитель під час подання матеріалів про історичну постать для учнів має дотримуватися предметних компетентностей. Вивчення матеріалів про зв'язки Лесі Українки з Галичиною дає можливість сформувати в учнів елементи історичної предметної компетенції. До складників історичної предметної компетентності належать: хронологічна, просторова, інформаційно-мовленнєва, логічна, аксіологічна. Зокрема, розповідаючи про місце і роль Лесі Українки в українському національному русі, педагог формує хронологічну компетентність, визначає період українського національного відродження XIX – початку XX ст. Просторова компетентність в учнів сформується, для прикладу, при розгляді питання про перебування видатної української письменниці на Гуцульщині. Логічна компетентність при вивченні теми проходить крізь весь період. Для

учнів, як приклад, можна використати взаємини Лесі Українки з І. Франком та іншими галицькими діячами, проаналізувати їх внесок у національне відродження.

Аксіологічна компетентність дасть зрозуміти учням на прикладі життя Лесі Українки та її зв'язках із Галичиною роль української жінки в національному русі, її самопожертву, незламність і велич духу. Незважаючи на скрутні життєві обставини, майже 30-річну боротьбу із смертельною недугою, Леся Українка не втратила оптимізму, докладала всіх зусиль для того, щоб визволити рідний народ з неволі, дати йому правильні духовні орієнтири. Інформаційно-мовленнєва компетентність передбачає вміння учнів працювати з джерелами історичної інформації, серед яких можуть бути і твори самої Лесі Українки, в т. ч. шедеври не тільки української, але й світової літератури, з яких можна почерпнути кращі зразки української літературної мови.

Творчість Лесі Українки можна використовувати на різних уроках: українська мова, українська література, історія і громадянська освіта та ін. Це сприятиме формуванню національної свідомості, розвитку мовних і літературних навичок учнів тощо. Зокрема, на уроках української літератури в ЗЗСО вивчаються різні твори поетеси: «Без надії сподіваюсь» – у 5-му класі, «Лісова пісня» – в 10-му, «Кассандра» – в 11-му класі [25, с. 11, 13, с. 55]. Усі ці твори сповнені любові до рідної землі, вчать загальнолюдських цінностей і патріотизму, яких варто давати здобувачам освіти. Зібраний матеріал може використовуватися матеріал на уроках літератури, де в контексті вивчення творчого доробку Лесі Українки доцільно згадати її відносини з Галичиною. Особливо під кутом зору, як її ідеї та теми, були сприйняті та трактовані галицькою аудиторією та як вони вплинули на розвиток галицької літератури в цілому. На уроках української мови доцільно дослідити використання мовних засобів у поезіях Лесі Українки, спробувати розібрати, як вона висловлювала свої ідеї та емоції. Цікаво було б зробити порівняльний

аналіз мовлення Лесі Українки з тим, як це було загальноновживано в Галичині в той період [20, с. 54–55].

На уроках історії України логічно порівняти історичний контекст, в якому жила Леся Українка, з подіями в австрійській Галичині досліджуваного періоду. Обговорити з учнями, як ці події вплинули на її творчість та як вона, з другого боку, впливала на галицьке суспільство. Запропонувати учням провести додаткові дослідження та підготувати презентацію, чи проєкт про рецепцію творчості Лесі Українки в Галичині. Зокрема, це може включати аналіз листів, спогадів сучасників подій, обговорення впливу її творчості на галицьку літературу тощо. Модна проводити культурні та виховні заходи в урочний і позаурочний час, пов'язані з постаттю Лесі Українки: літературні вечори, театралізоване читання, під час якого учні можуть представити та обговорити твори Лесі Українки, зосереджуючись на їхній рецепції в Галичині, та ін. Важливо підкреслити, як вивчення творчості Лесі Українки може розширити розуміння культурної спадщини, мовленнєвих навичок та національної ідентичності учнів.

Використання матеріалів дослідження сприятиме розвитку критичного мислення учнів, що мають змогу аналізувати, оцінювати та порівнювати різні джерела, висувати гіпотези та аргументувати свої висновки і т. п. [13, с. 55].

Хотілося б у загальних рисах розкрити методи і засоби, за допомогою яких учням можна подавати матеріал з досліджуваної теми на навчальних заняттях (уроках) історії України XIX – початку XX ст. в 9 класі ЗЗСО:

1. Аналіз текстів: запропонувати учням провести аналіз текстів творів Лесі Українки та відгуків чи критики галицьких читачів. Це допоможе розвинути навички літературного аналізу, визначення ключових ідей та їх інтерпретації.

2. Порівняльний аналіз: заохочувати учнів порівнювати рецепцію творчості Лесі Українки в різних регіонах України та в інших країнах. Це дозволить їм розуміти різноманітні культурні впливи та перспективи.

3. Обговорення соціокультурного контексту: проводити аналіз соціокультурного контексту часу, в якому жила Леся Українка, її впливу на галицьке суспільство. Вчити учнів враховувати цей контекст при аналізі та розумінні творів.

4. Літературна дискусія: організовувати літературні дискусії, під час яких учні зможуть висловлювати свої точки зору щодо творчості Лесі Українки та її рецепції, заохочувати їх аргументувати свої думки та давати відповіді на альтернативні точки зору.

5. Творчі проекти: надавати учням можливість створювати власні проекти, пов'язані з рецепцією творчості Лесі Українки. Це може бути створення презентацій, написання власних творів або проведення окремих досліджень.

6. Рольова гра: організовувати рольові ігри, де учні можуть втілити ролі Лесі Українки, галицьких критиків чи інших осіб, що брали участь у подіях. Це сприятиме розвитку емпатії та розумінню різних точок зору.

7. Пошукові завдання: включити в навчальний процес завдання, що вимагають від учнів знаходження та аналізу інформації про рецепцію творчої спадщини Лесі Українки в різних регіонах.

8. Проводити обговорення творчих рішень, які використовували учні у своїх проектах та дослідженнях. При цьому акцентувати увагу на оригінальних ідеях, нестандартних підходах та творчому використанні матеріалів.

9. Літературний або історіософський аналіз творів: запропонувати учням вибрати один з творів Лесі Українки та провести його літературний або історіософський аналіз. Учні можуть визначити основні теми, символи, стилістичні прийоми та вплив цього твору на галицьку аудиторію.

10. Творчі роботи: спонукати учнів створювати власні творчі роботи (поезії, проза, малюнки тощо), які відображають їх реакцію на творчість Лесі Українки та її рецепцію в Галичині.

11. Розвиток презентаційних навичок: Запропонувати учням готувати презентації, в яких вони мають змогу представити творчу спадщину і громадську діяльність Лесі Українки та її взаємини з Галичиною. Це сприятиме набуттю досвіду публічних виступів.

12. Вивчення листування та документів: надати учням можливість ознайомитися з листуванням Лесі Українки з галицькими діячами та іншими документами, пов'язаними з Галичиною.

13. Створення віртуальної виставки: Завданням учнів може бути створення віртуальної виставки, яка представлятиме матеріали щодо рецепції творчості Лесі Українки в Галичині. Це може включати аудіо- та відеоматеріали, фотографії та інші ресурси.

13. Публічні дебати: запропонувати учням взяти участь у дебатах щодо впливу творчості Лесі Українки на галицьке суспільство. Це сприятиме розвитку навичок аргументації та вміння висловлювати власні думки.

Орієнтовні теми для використання вчителем в урочний і позаурочний час у шкільній освіті, в т. ч. на уроках історії України, факультативних заняттях:

1) «Леся Українка та її зв'язок з Галичиною», де можна розглянути біографію видатної письменниці, ключові події її життя в контексті галицького середовища. Доцільно проаналізувати літературні твори Лесі Українки, де вона відтворює образи та мотиви, пов'язані з Галичиною.

2) «Українська культура другої половини XIX – початку XX століття», доцільно розглянути питання: «Галичина в житті Лесі Українки», де відобразити історичне тло Галичини на час життя і діяльності Лесі Українки, розкрити соціально-культурне середовище та освітні можливості для жінок у Галичині в досліджуваний період, обговорити роль видатної письменниці в галицькому громадському та культурному житті та ін., взяти участь у проєктній діяльності, наприклад, «Лесині поетичні образи – від Галичини до світу», розглянути твори, де Леся Українка використовує галицькі образи.

На уроках позакласного читання доцільно розглянути теми: «Галицькі казки в поезії Лесі Українки», де зробити аналіз казок та фольклору Галичини, які вплинули на творчість Лесі Українки. Рекомендується провести позакласне читання та обговорення обраних творів для ознайомлення учнів із літературною спадщиною видатної письменниці. Зокрема, учням буде цікаво довідатися, що Леся Українка ввела в українську мову вела нові слова, такі як «напровесні» та «промінь». І якщо перше ще можна зрозуміти як літературний неологізм, то друге – це вже навіть науковий термін. Нині нам ці слова здаються цілком звичними і в повсякденному мовленні, однозначно віддамо перевагу слову «промінь», аніж його історичному попереднику «луч». Олена Пчілка, мати Лесі Українки, дала життя означенню, без якого неможливо уявити нинішній мовний запас української мови, – слову «мистецтво». З її легкої руки в сучасній українській мові прижилися також слова «переможець», «палкий» та ін.

У своїх творах Леся Українка описує красу гір, річок, лісів та сільської місцевості Галичини, її поезії наповнені образами природи мальовничого краю. Вона використовувала у своїй творчості легенди, традиції і звичаї, надаючи міфічним, античним, біблійним героям певного реалізму, через творчість оспівувати свої почуття, переживання, прагнення, і все це овіяне патріотизмом, любов'ю, бажанням жити в демократичному суспільстві, в незалежній країні, й саме такі засади потрібні для виховання майбутнього покоління [4].

Таким чином, використання матеріалів дослідження у шкільній освіті може значно збагатити навчальний процес, сприяти розвитку аналітичних та критичних навичок учнів та надати їм можливість дізнаватися про нові тенденції та досягнення в різних сферах. Впровадження матеріалів дослідження про зв'язок Лесі Українки з Галичиною у шкільну освіту може бути корисним для розширення знань учнів та розвитку їхньої національної самосвідомості. Використання таких підходів допоможе учням глибше розуміти історію, літературу та культурний контекст Галичини в епоху, коли жила і працювала видатна українська письменниця.

Висновки

Лариса Косач народилася 1871 р. у Новограді-Волинському, її дитячі роки минули на Волині – в Луцьку та в батьківському маєтку в селі Колодяжне. У десять років вона захворіла на туберкульоз, невиліковну тоді хворобу, яка позначилася на всьому її житті і, врешті-решт, призвела до смерті. Невиліковна хвороба змушувала її постійно подорожувати поміж рідною Волинню та далекою Грузією. Постійне лікування заставляло бути в різних краях і країнах: Криму, Австрії, Німеччині, Швейцарії, Італії, Єгипті. Шукала вона оздоровлення й на Гуцульщині, неодноразово приїжджала до Галичини й Буковини. Тут вона познайомилася, а пізніше листувалася з відомими галицькими діячами: Іваном Франком, Іваном Трушем, Михайлом Павликом, Ольгою Кобилянською, Осипом Маковеем, Наталею Кобринською, Василем Стефаником та ін.

У своїх подорожах декілька разів відвідувала письменниця і Львів. Саме зі Львова бере початок видання творів Лесі Українки. Тут, у Львові, було надруковано її перші вірші «Конвалія» і «Сафо» в часописі народовців «Зоря», під якими молода авторка вперше підписалася псевдонімом Леся Українка. У Галичині досить часто друкували твори письменниці в умовах чинності антиукраїнського Емського указу в Росії, що жорстко обмежував друк україномовної літератури та взагалі українську діяльність. За даними дослідників, Леся Українка була в столиці Галичини у 1891 р., 1894 р., 1895 р., 1901 р., 1902 р., 1903 р., часом по кілька разів на рік. Після майже 30-річної боротьби із смертельною недугою померла письменниця 1 серпня 1913 р. в грузинському містечку Сурамі. Тіло її перевезли до Києва і поховали на Байковому кладовищі.

Цінним джерелом інформації про Лесю Українку є книга її сестри Ольги «Леся Українка. Хронологія життя і творчості». Ольга Косач-Кривинюк витратила 23 роки на опрацювання родинного архіву. Родина Лесі Українки, до якої належав і видатний громадівський діяч М. Драгоманов (рідний дядько),

займала глибоко патріотичну позицію, через що, з погляду чиновників царської адміністрації, мала статус політично неблагодійних осіб, які зазнали переслідувань.

Літературна діяльність Лесі Українки, започаткована в 13 років (1884 р.), пожвавилася з 1889 р., коли вона стала співзасновницею, разом із старшим братом Михайлом Косачем, літературного гуртка української молоді «Плеяда» в Києві. Після заборони української літератури в Росії багато наддніпрянських письменників увійшли в контакти з народовськими організаціями Галичини, брали участь у їх виданнях та надавали моральну і матеріальну підтримку. Галичина, з допомогою інтелектуалів-українофілів з підросійської України, мала змогу зміцнити свою національну самосвідомість та перейти до широкої української діяльності.

Леся Українка писала твори в різних жанрах – поезії, лірики, епосу, драми, прози, публіцистики, розвинула жанр драматичної поеми в українській літературі. У всіх творах письменниці відчувається незламний патріотичний дух, нескорена любов до рідного краю. В епіцентрі власної творчості вона неодмінно ставила людину, це був співвітчизник, поневолений соціальним і національним гнітом. Поетичний світ, створений нею, глибокий за змістом, багатий за формою, був насичений образністю, щедрий за мовою, неповторний за своєю художньою суттю, споріднений з українським фольклором. Чи не найбільшу славу принесли Лесі Українці драматичні твори, зокрема «Блакитна троянда» (1896 р.), «Одержима» (1901 р.), «Кассандра» (1907 р.), «У пущі» (1909 р.), «Бояриня» (1910 р.), «Лісова пісня» (1911 р.), «Камінний господар» (1911 р.), «Оргія» (1913 р.).

Леся Українку до кінця життя не полишали роздуми про громадські обов'язки митця, його творчий подвиг. Характерно, що в центрі останньої драматичної поеми «Оргія» постає образ співця. У своєму лірико-епічному триптиху – «Що дасть нам силу?», «Орфееве чудо», «Про велета» – Леся Українка утверджувала думку про суспільну перетворюючу місію мистецтва,

яку письменниця присвятила І. Франкові та надіслала до ювілейного збірника на його честь. Життя і діяльність Лесі Українки були постійною боротьбою – з важкою хворобою, з тодішньою владою в російській імперії, яку вона висміювала у своїй творчості. Зрозуміло, що все це авторка вимушено маскувала під античність або під Біблійні мотиви, бо постійно перебувала під пильним поглядом царських чиновників, а її твори піддавалися ретельній цензурі, нерідко заборонялися.

Леся Українка брала участь у громадському житті на підросійській Україні, що в останній третині XIX – на початку XX ст. потрапило під жорсткий тиск російського царизму. Вона мала симпатії до соціалістичних ідей у західноєвропейському спрямуванні, намагалася поєднати національну ідею і соціалізм. Десь на початку 1890-х рр. (точна дата невідома) вона разом з Іваном Стешенком виступила співзасновницею Української соціал-демократії, відомої також як група УСД – української соціалістичної організації, що сформувалася на перетині ідейних впливів марксизму і драгоманівського «громадівського соціалізму». Організація видала низку просвітницьких брошур соціалістичного спрямування українською мовою, що поширювалися в масах. Однак основною для Лесі Українки була все-таки не громадська діяльність, а літературна творчість, через яку вона висвітлювала свої ідейні погляди.

За весь період свого творчого життя Леся Українка прагнула сприяти всеукраїнській національній єдності і висвітлювати важливість боротьби за свободу, демократичні принципи. Важливим аспектом її творчості та особистого життя були зв'язки з Галичиною, про яку мала змогу отримувати інформацію ще з дитячих років, бо виростала в середовищі української громадівської інтелігенції Наддніпрянщини, а її найближчі родичі – мама Олена Пчілка, дядько Михайло Драгоманов та ін. – мали тісні контакти з галичанами. Проживаючи у Відні, Леся Українка зблизилася з українським товариством «Січ», до якого увійшли галицькі студенти. Письменниця мала глибокі та багатогранні зв'язки з Галичиною, які вплинула на її творчість та погляди на

національне визволення, допомогли відтворити історичні образи, виразити національний дух та важливість боротьби за свободу. Неодноразове перебування в Карпатах, за словами чоловіка К. Квітки, Леся Українка вважала одними з найщасливіших моментів у своєму житті.

Письменниця вперше особисто побувала у Львові 1891 р., їдучи з матір'ю на лікування, де зустрілася з галицькими діячами І. Франком, М. Павликом, В. Гнатюком та ін. У свою чергу, піддані Габсбурзької монархії І. Франко, О. Кобилянська та деякі ін., у відповідь приїжджали в гості до Лесі Українки на Наддніпрянщину. Це були приємні години та дні спілкування, що мали вплив на консолідацію української нації, її передових діячів обабіч австро-російського кордону. Твори Лесі Українки неодноразово друкувалися в галицькій періодиці «Зоря», «Дзвінок», «Народ», «Хлібороб», «Життя і слово», «Літературно-науковий вісник» та ін., виходили окремими виданнями. Галичина стала частиною широкої культурної взаємодії між західними та східними частинами України.

Життя, творчу спадщину і громадську діяльність Лесі Українки можна з успіхом використовувати у шкільній освіті, з огляду на незламність її духу, постійну боротьбу із хворобою, якій вона не корилася і творила шедеври української та світової літератури, та з тодішнім царським режимом. Відповідно на основі зібраного й опрацьованого матеріалу вчитель має змогу формувати предметні компетентності, згідно Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. До складників історичної предметної компетентності належать хронологічна, просторова, інформаційно-мовленнєва, логічна, аксіологічна, які можуть бути сформовані на основі матеріалу з теми «Леся Українка і Галичина», що вивчається в 9 класі ЗЗСО (розділи 4, 5, 6 і 7 навчальної програми) – про українські землі у складі Російської імперії та Австро-Угорщини в другій половині XIX ст., «Україна початку XX ст. перед викликами модернізації».

Багатогранна постать Лесі Українки може бути використана, крім уроків історії в школі, також в історико-краєзнавчій роботі. Оскільки вона овіяна багатьма легендами та переказами, то залучення дітей до активної етнопошукової роботи, дослідження її творчості та життєпису, зокрема зв'язків із Галичиною, які були досить активними, передовими діячами цього регіону має важливе значення. Історико-краєзнавчу діяльність із вивчення досліджуваної теми можна проводити як у класній (на уроках історії та деяких інших предметів), так і в позакласній роботі, що має, у свою чергу, масову, групову та індивідуальну форми. Зокрема, це може бути написання рефератів про Лесю Українку та її епоху в рамках діяльності шкільного краєзнавчого гуртка, науково-дослідна робота в рамках МАН, конкурсів науково-дослідних робіт для учнівської молоді, екскурсії, мандрівки, експедиції, походи і т. п.

Загалом написані рукою Лесі Українки рядки стали невмирущими, були переповнені філософськими думками, завуальованими закликами до боротьби проти несправедливості та імперського режиму. У своїх листах та статтях видатна письменниця не раз наводила свої позитивні враження про Галичину, насамперед Гуцульщину, та галичан як невід'ємну частину українських земель із багатим етнічним колоритом. Деякі з листів подано в додатках до дипломної роботи, адже цікаво, як проходило життя Лесі Українки та її оточення на конкретних прикладах. Творчість Лесі Українки стала однією з вершин розвитку нової української літератури, мала значний вплив на формування національної самосвідомості українського народу в його історичному поступі до свободи і незалежності та водночас видатним явищем світового письменства.

Список використаних джерел

I. Електронні архівні матеріали

1. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, добірка документів у рубриці BLITZ. URL: <https://cdiak.archives.gov.ua/search.php?q=%D0%9B%D0%B5%D1%81%D1%8F+%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%BA%D0%B0> (дата звернення 29.04.2024)

II. Твори, епістолярна спадщина Лесі Українки

2. Українка Л. Без надії сподіваюсь. URL: <https://uk.m.wikipedia.org> Cobtra sprem spero!” (дата звернення 01.03.2024)
3. Українка Л. «В дому роботи в країні неволі». URL: www.l-ukrainka.name. (дата звернення 18.03.2024)
4. Українка Л. Горить моє серце. Вірші та поеми ВАТ; Київська правда, 2004. 461с.
5. Українка Л. Грішниця. URL: <https://www.ukrlib.com.ua> (дата звернення 11.03 2024)
6. Українка Л. Листи. 1881–1913. Т. 5. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1956. 856 с.
7. Українка Л. Лист до М.П. Драгоманова. 17.03.1891 р. URL: <http://www.l-ukrainka.name> (дата звернення 18.02.2024)
8. Українка Л. Сльози-перли (Присвята Іванові Франкові). URL: <https://onlyart.org.ua/ukrainian-poets/lesya-ukrayinka/lesya-ukrayinka-slozy-perly-posvyata/> (дата звернення 01.03 2024)
9. Українка Л. Як дитиною бувало... URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5506> (дата звернення 18.02 2024)

III. Монографії і статті

10. Агеєва В. Поетеса зламу тисячоліть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації. Київ: Либідь, 2001. 264 с.

11. Арсенич П. Леся Українка на Гуцульщині. Івано-Франківськ, 2006. 28 с.
12. Бурдуланюк В. Леся Українка і Західна Україна. *Агро*. 1991. 23 лютого. № 8 (184).
13. Головка Л. Філософія людини і світу в драматичній поемі Лесі Українки «Кассандра». *Українська мова і література в сучасній школі*. 2012. № 7–8. С. 51–58.
14. Грушевський М. Нариси з історії українського народу. Т. 22. Серія монографічні праці. Львів: Видавництво світ, 2013. 524 с.
15. Дибя А. «Українська плеяда – найкраща, найталановитіша дитина Старої (київської) громади. Творчість Лесі Українки в контексті національної літератури. URL: <http://www.pdfactory.com/> (дата звернення 18.03.2024)
16. Жванія Л.В. Рецепція творчості Лесі Українки в публіцистиці Є. Сверстюка. *Образ*. 2016. Вип. 3. С. 91–97.
17. Костенко А. Леся Українка. Художньо-документальна біографія. Київ: Дніпро, 1985. 388 с.
18. Леонтович О. Волинські зустрічі. *Слово Просвіти*. 2004. Ч. 8 (228). 19–25 лютого. 12 с.
19. Музика Л. Роль родини, культурного оточення і самоосвіти у формуванні світобачення Лесі Українки. *Українська мова і література в сучасній школі*. 2012. № 2. С. 29–34.
20. Олійник В.В. Ні я жива я буду вічно жити. Рожнятів, 2016. 48 с.
21. Пепа В. Вогонь від іскри Прометея. *Урядовий кур'єр*. 2001. 27 лютого. № 27.
22. Пуговиця М. Зачинена комора Нечимного. *Урядовий кур'єр*. 2011. 30 грудня. № 245
23. Сверстюк Є. Я любила вік лицарів. Блудні сини України. Київ: Знання, 1993. 256 с.
24. Шалагінов Б. Мотив «exceelsior» у ранній поетичній творчості Лесі Українки. *Українська мова і література в середніх школах, гімназіях,*

ліцях та колегіумах. Науково-методичний та літературно-мистецький журнал. 2011 №3 (102). С. 54–60.

25. Шпак В. Звідки родом «Лісова пісня». *Урядовий кур'єр*. 2011. 25 лютого № 36 (4434). С. 11.
26. Шухіна І. Душа, яка рідко коли пробуває на землі. *Освіта України* 2003. 5 серпня № 58-59. 7с.
27. Полюхович О Світова класика у перекладах і творчості Лесі Українки. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/fecc5358-f68e-4347-8e2a-7fc7637a171c> (дата звернення 03.03.2024)

IV. Науково-бібліографічні довідники

28. Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області: каталог-довідник / Авт.-упоряд.: М. Зобків та ін.; Львівський історичний музей. Львів: Новий час, 2003. 160 с.
29. Українка Л. Онлайн-огляд бібліографічні покажчики. URL: <https://drohobych.rada> (дата звернення 13.02.2024)

V. Інтернет-джерела, матеріали з You Tube

30. Документальний фільм Леся Українка. YouTube URL: <https://youtu.be/v6mrp1jrGqY> (дата звернення 10.02.2024)
31. GlobalLesyaUkrainka2021 «Якби ви були Лесею Українкою». URL: <https://m.facebook.com> (дата звернення 15.02.2024)
32. Енциклопедія життя і творчості Лесі Українки. URL: www.l-ukrainka.name (дата звернення 16.02.2024)
33. Климчук А. 11 друзів Лесі Українки: Шляхетні люди красивої доби. URL: <https://uacrisis.org/uk/11-druziv-lesi-ukrayinky> (дата звернення 20.02.2024)
34. Кошова І. «Лесина любов». URL: <https://vycherpno.ck.ua/lesina-lyubov/> (дата звернення 24.03.2024)
35. Лесин будиночок у Колодяжному. URL: <https://wz.lviv.ua/life/426636-lesyn-budynochok-u-kolodiazhnomu-rozsypaietsia> (дата звернення

20.03.2024)

36. Партія Українська соціал- демократична партія і її лідер Леся Українка.
<https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення 05.04.2024)
37. Реальні історії з Алімом Галімовим «Як Леся Українка стала зброєю в руках Кремля?». URL: <https://youtu.be/1iR9qAn2Tk8> (дата звернення 11.02 2024)
38. Українка Л. «Одержима» аналіз URL:https://dovidka.biz.ua/oderzhima-lesya-ukrayina-analiz/#google_vignette (дата звернення 12.02.2024)
39. Шаровольський І. «Роберт Брюс, король шотландський» Лесі Українки URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Studies/RobertBruce.html> (дата звернення 12.02.2024)

VI. Навчально-методичні видання

40. Королько А. Методичні рекомендації для семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Основи шкільного краєзнавства» (для студентів IV курсу спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія)»). Івано-Франківськ, 2019. 78 с.
41. Маланюк Т. З. Краєзнавство і туризм: навчальний посібник. Івано-Франківськ, 2010. 200 с.
42. Маланюк Т.З. Туризм і краєзнавство в школі: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2009. 104 с.
43. Психологія творчості в контексті перемог і невдач Лесі Українки. URL <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/35018> (дата звернення 23.03.2024)
44. Пометун О. І. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.
45. Пометун О.І., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. К: Генеза, 2006. 328 с.
46. Прокопчук В.С. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник / Наук. ред. П.Т. Тронько. Київ; Кам'янець-Подільський: Кондор, 2010. 240 с.

47. Яковенко Г. Методика навчання історії. Навчально-методичний посібник. Харків, 2017. 324 с.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Лист до бабусі Є. Драгоманової від 2 грудня 1881 р., Луцьк

Милая бабушка, простіть мене, що я так довго не писала до Вас. Я з мамою приїхала сюди вчора з вечора і пробудемо тут два дні, Міша і Ліля осталися дома, в Києві. Ми учимося дома, до нас ходять учитель, студент, і ходить до нас кожен день; я іще беру уроки з фортепіано і ходжу раз в неділю ... Мені в Києві добре, тільки ні з ким гратись, бо котрі єсть знайомі-або великі, маленькі, або не хотять ходити до мене.

Джерело: [6, с. 5].

Додаток Б.**З листа до М. Павлика. 14 лютого (3 березня) 1891 р., Відень**

Незабаром, мені мають робити гіпсовий бандаж і маю в цьому пробути місяць, от і ціла потіха. А там знову буду по морях, та по “чужих країнах” тинятися. Думала, що побачусь у Відні з дятком, але се не випадає ніяк, либонь з того нічого не буде.

Джерело: [6, с. 33].

Додаток В.**Із листа Лесі Українки до М. Драгоманова 17 березня 1891 р.**

Сидячи тут, поки робиться моє діло, розглядаюсь я собі на тую Європу та європейців; певне, що не все можна отак, сидячи збоку, побачити, але все ж хоч дещо. Перше враження було таке, ніби я приїхала в якийсь інший світ – кращий світ, вільніший.

Мені тепер ще тяжче буде у своєму краї, ніж досі було. Мені сором, що ми такі невольні, що носимо кайдани і спимо під ними спокійно. Отже, я прокинулась, і тяжко мені, і жаль, і болить...

Потім трохи затемнилось те ясне враження, але з самого початку сей контраст межи нашим а тутешнім життям сливе осліпив мене. Багато значить, певне, і те, що в'їхала я у самісінькі вибори, себто в таку пору, коли навіть в Галичині все ожило і заворушилось. Ті різні передвиборчі збори, наради, промови, товариства – все то було для мене таке незвичайне, таке нове, що спершу я навіть мало помічала ту силу підкупу, донощицтва, брехні та мошенства, що теж вилізло наверх перед виборами.

Та мені незвичайним був самий факт, що ось-то люди можуть собі зійтись, де хочуть, говорити, як хочуть, змагатися про справи своєї країни, думати, як мають самі собі помагати; запевне, все оце дуже натуральне, але його у нас ніде не побачиш, навіть у такій формі, як би в Галичині.

Тільки приїхавши та зобачивши, як тут люди живуть, я зрозуміла ліпше галицькі справи та відносини. Те, що у нас на Україні здавалось мені потрібним, добрим, конечним, те саме, примірявши до тутешнього життя, здалось мені таким нужденним, дурним, непотрібним або й шкідливим. Ота знакомита “угода” наробила чимало шуму у нас на Україні, бо то собі люди наші думали: от буде благодать! І дві руські гімназії, і урядова кореспонденція (ба навіть урядова газета!) по-нашому, і оборона уряду проти поляків, та що! Навіть самі поляки вже будуть за нами, то тепер нам уже й “сам чорт не брат!”. Воно правда, що для України то й “написи на поштових скриньках” були б

великим поступом, але тут то хіба тільки плакати можна над таким поступом. Та мені тепер такою нещасною, легкодухою та дурною видається ота “угода”, що мені аж сором за галичан, як вони могли намислитись на таку дурницю. Збили тільки не в пору колотнечу, внесли лишню сварку, розбрат, і зопсували виборчу справу, та й собі нічого не придбали.

Що ж до народовців, то мені (та й не одній мені) їхні криві дороги, quasi патріотичні вигукування та поклони урядові дуже обридли, навіть не через те, щоб я раніше не знала, наскільки такий спосіб поступування шкодить цілій нашій справі, – одного часу мене запевняли, що для нас і нема інших дорог, як тільки криві, – але просто саме почуття правди одвертало мене від такого “лояльного патріотизму”. Вже тая “політика”, “лояльність”, криві дороги, що ведуть до високого ідеалу, “повага до народних святощів, “уміркований лібералізм”, “національна релігійність” etc., etc. – все оте вже так утомило нас, молодих українців, що ми раді б уже вийти кудись на чисту воду з того “тихого болота”. Та вийти було трудно, бо вдома у нас “старі” не дуже симпатизували отим “смілим” змаганням (не які вони й “смілі” були), а в Галичині ми не знали поступовішої партії над народовців, бо про нову партію радикальську дуже мало чували та просто думали, що вона складається з двох-трьох чоловік, та й годі, і що вона не має жадного впливу на народ. Про москвофільську партію нічого й казати: хто би там став у неї поступових ідей шукати?

До “Народу” наші люди відносились якось досить скептично, бо думали, що всі його ідеї походять від Франка та Павлика і на них же кінчаються. До того ж “Народ” відвертав від себе наших людей тим, що мало змагався з “кацапами”, а дуже багато з народовцями (а симпатії українців були таки найбільше на народовській стороні), до того ж нас прикро вражав його сварливий тон, – я й тепер думаю, що він собі шкодить отим нестримливим тоном, – потім оті вічні переклади з Толстого та Успенського сприкрилися нам дедалі – та й справді: чи тільки ж світу, що в вікні? Передрук статті з газети “День” (справді досить дурної та бундючної) теж не сподобався нам дуже.

Може, хто ще що мав закинути проти “Народу”, але я того не знаю, бо досить давно не була в своєму товаристві, а се, що пишу, то знаю з листів та від Миші.

Тепер, я думаю, галицькі симпатії на Україні мусять змінитись, бо, розібравши добре, що таке була тая “угода” і яка з неї користь вийшла, довідавшись, як провадилися вибори, дізнавшись, яка-то єсть радикальна партія, наші люди (звичайно, не всі, а хто більше тямущий) перенесуть свої симпатії на радикалів. Не знаю, яка буде з неї користь для Галичини, але для України то мусить якась бути, бо, може, ті гостріші радикальські ідеї трохи розбудять нашу оспалу та прибиту громаду та допоможуть виплисти на чистішу воду.

Все оце, що я тут написала, не конче воно мудре і нове для Вас, але я, бачте, хтіла, щоб Ви знали мої думки про ці справи; які б не були ті думки, але вони щирі і для нас досить нові і поступові. Біда, що більшість нашої української громади сидить на самій нужденній російській пресі, а через те не бачить як слід світу – ні того, що в вікні, ні того, що поза вікном. Як я побачила тут у Відні російські газети, то мені за них “в чуже стыдно” стало, а надто було жаль бідної російської публіки, що мусить такі ліберально-поступові газети читати, як, наприклад, “Новости”.

Та вже тепер поміж нашою молодогою громадкою почалось таке “западничество”, що багато хто береться до французької, німецької, англійської та італіянської мови, аби могли читати чужу літературу. Се мене дуже тішить, а то ще недавно мені приходилося з тими самими людьми, що тепер учать чужі мови, змагатися за те, чи варто учитись чужій мові при такій чудовій літературі, як російська. Я надіюся, що, може, як більше знатимуть українці чужу літературу, то, може, згине з нашої літератури отой невдалий дилетантизм, що так тепер панує в ній. Розвитку сього «западництва» чимало помогли і Ви (хоч, може, і не знаючи о тім), бо вже не тільки один Араб[ажин] прихильний до Вас, а є нас більше, тільки що не всі мають спосібність виявити Вам ту прихильність, а публічно виявляти бояться. Тільки я чула не раз, як при спорах

про Ваші книжки та ідеї молоді наші українці ставали за Вас проти старих, і то часом досить гостро.

В молодих київських громадках можна завжди спіткати Ваші нові книжки і почути багато мови про них. Наша громадка, так звана “література” (“невеличка, але чесна”), просила мене, щоб я, побачивши Вас, передала Вам заявлення щирої поваги і симпатії від неї та запевнила Вас, що ми завжди стоятимем по Вашій стороні, незважаючи на всю брехню та поклеп, який здійсмається проти Вас між деякими «українофілами». От прийшлося до слова, то скажу Вам, що ми відкинули назву “українофіли”, а зємось просто українці, бо ми такими єсьмо, окрім всякого “фільства”.

Джерело: [6, с. 44].

Додаток Г.

З листа Лесі Українки до М. Павлика. 27 червня (9 липня) 1894 р., Софія

Я розумію, що Вам жодної приємності описувати прикрий стан справ , тож і не беру Вам його за зле, і тільки, що він прикрий то правда. Сумно, що “Хлібороб” на своїх ногах, а тощо говорити

Після розмов у Львові і листів з Галичини до дядька я зложила собі не дуже оптимістичний погляд на тих людей, що звуть себе рад. [радикальною] партією, я не бачу в них ні енергії, ні щирої віри в своє діло, ні навіть властивої партії, се видно навіть з їх власних слів, а ще більше з їх поведіння. Як се можна, щоб партія не кивнула пальцем для рятунку своїх газет (принаймні тоді, коли ще признавала їх своїми), а рятують їх інші люди. Коли ж партії ці газети були невлad, то треба було заложити інші і все-таки що-небудь робити, а не тільки “будіровать” Вас. Як вони собі хотять, а Ви все-таки діло робили (хоч і не так, як їм хотілось), тим часом як вони все збирались здивувати світ чимсь надзвичайним.

Ну, пождемо ще з’їзду, чей, там щось виявиться. Тільки я, так як і дядько, не розумію, нащо то треба ділити з’їзди радикальної партії на офіціальний та неофіціальний, на один кликати мужиків, на другий ні. Сі з’їзди без мужиків (партії мужицької par excellence) схожі на з’їзди якихсь диктаторів. Так само я не знаю, нащо ставити кандидатури такі, що вже напевне не вийдуть добре? Мені все здається, що Ви даремне подались у Броди, – чому Ви не йшли туди, де Вас люди знають? Я не бачу користі з того, якби Вас навіть вибрали у Бродях, – що з того? Хіба Ваша робота там? Врешті, я, може, так думаю через те, що не знаю “місцевих обставин”, правда, мені нема звідки їх знати, отже, я вимовляю свою думку так, як вона в мене зложилась.

Ще теж я не розумію, чого вибори так дорого коштують, адже подорожі і льокалі не така вже дорога річ. Коли ж гроші потрібні “для впливу”, то їх шкода на се, бо се значить оплачувати деморалізацію. Ліпше обернути ті гроші на що

кращого. Міцна партія мусить мати вплив і без грошей, а інакше її вплив нічого не варт, хоч би й як багато коштував. Така знов моя думка, і я знов її кажу, не думаючи про “місцеві обставини”. Arb [Arbeitgeber – роботодавець – І.М.] казав, що на сі вибори він не обіцяє напевне підмоги, але, може, зробить щонебудь. Ой, коли б Ваші люди знали, як-то легко йому справджувати свої обіцянки, та коли б вони навчилися в нього справджувати їх ...

Джерело: [6, с. 146].

Додаток Д.

З листа до М. Павлика 7 червня 1899 р. Берлін

З поводу німецької фрази згадала Кобилянську. Щодня хвалю сама себе, що познайомилася з нею, – вона, видно, розумна і хороша дівчина, по листах дуже мені подобається; я вже взяла з неї обітницю, що прибуде до мене в гості в серпні. Щодо німеччини, то я іншої гадки про се, ніж Ви і всі галичани. Не згубила, а вирятувала К-у [Кобилянську] німеччина, показала їй ширший європейський світ, навчила ідей, навчила стилю (не в значенні слів, лексики, але в значенні фрази, багатства форми), а розвивши їй розум, тим самим виховала для свідомої і розумної служби рідному краю. К-а вже не кинеться в вузький шовінізм, бо звикла до широкого лету думки, – гадаю, що й збочення до клерикальства для неї неможливі.

Найкращий спосіб втримати К-у при нашій літературі назавжди – се не дорікати їй щодня німеччиною, не називати чужою, екзотичною квіткою, а признати за нею те почесне місце в нашій літературі, на яке вона цілком заслуговує. Порівняйте писання (прости боже!) Коваленка, Катренка, Коваліва, – і як там ще вони звуться, ті патріоти-белетристи, що пишуть для патріотів-читачів, – з яким навіть найменше вдатним оповіданням К-ї, то зважите самі, хто більш екзотичний, – чи вона з своєю “Німеччиною”, чи вони з своїм “українством”.

Джерело: [6, с. 271].

Додаток Е.

З листа до матері, Ольги Косач. 9 (22) квітня 1901 р., Львів, «Hotel Central»

Хоч воно вже й спати хочеться, а таки напишу сьогодні, бо завтра можу не зібратись. Доїхала я, як вже з границі писала, добре, ото тільки, що який час було трохи паморочно від несвітської спекоти в вагоні, але то хутко минуло без жадних наслідків. П[ан] Труш стрічав мене вчора аж тричі, думав, що я так можу, як він, за трьома наворотами одного дня виїздити. І сьогодні таки зустрів у свій час, запровадив до свого отелю (кімнату маю сливе поруч з його студією) і водиться зо мною скрізь, де мені треба йти. Сьогодні, хоч дуже мало ми ходили, тільки раз пройшли, а вже чимало людей бачили, – як видно, тут можна з економією ужити час. Зостанусь тут ще завтра і позавтрьому, бо ще не все бачила, що хтіла, та й таки втомлена чогось чимало, а там (12-го) поїду в Чернівці. Звідти вже докладніше напишу, а тепер оце вже кінчу, бо не сидиться. “Урядження” п. Труша мені подобається і чичероне з нього дуже добрий, не з тих, що “виволочують” своїх гостей аж “до бесчувствия”, і не з тих, що не хочуть зовсім рушитись.

Джерело: [6, с. 326].

Додаток Ж.

З листа до родини Косачів. 15 (28) квітня 1901 р., Чернівці

У Львові я пробула не три, як думала, а чотири дні, бо раз запізнилася на поїзд, отже, мусила пробути лишній день. Знайомі всі (а надто Труш) просили зостатись довше, але я не хотіла, бо вже таки почала втомлятися від готельово-ресторанного життя, від маси людей, розмов і вражень, якимось “роз”їритувалась”, вийшла з берегів, почала себе почувати якимось дуже ненормально, через те, неважаючи на всякі принади, у п’ятницю (13-го) сіла в Schnellzug [швидкий потяг] і за 6 годин була вже в Чернівцях.

Напишу ще дещо про Львів, “а відтак” перейду до Чернівців. Жила я у Львові весь час в отелі “Hotel Central”, хоч мене знайомі закликали до себе, – мені було краще в готелі, бо незалежніше, Тр. [Труш] мені дуже вірно помагав у всіх походах і поїздках і навіть, наскільки міг, сам їх замість мене робив, щоб мені даремне не ходити...

Була я в редакції “Вісника”, де мала приємність бачити свій портрет, мальований в Києві, – не знаю чому, але воно чогось таки смішнувало на се дивитись...

Бачила я досить молодих галичан, приятелів Тр., досить мені сподобались, більше, ніж старі, трохи вже не такі хитрі, хоч і більше завзяті.

Увесь час у Львові було дуже погано надворі і холодно, вогко, дощ, навіть щось так ніби сніг. Тр. навіть у грубці палив і «чайом» мене відогрівав. Розумна я була б, як би вибралась у самій пелерині...

Зате тут і тепло, і гарно. Темп життя багато тихший, ніж у Львові. Властиве, якби хто хотів широкого товариського чи громадського життя, то здалось би йому тут скучно (галичани все казали: “Чого вам туди їхати?”), але я, як відомо, не мала шукати його...

Місто [Чернівці] не дуже велике, багато менше, ніж Львів, і провінціальніше, але симпатичне і чистеньке, ціле на горі, околиця дуже гарна, якась ідилічна: гори ще не дуже високі, не вищі від волинських (в Дубенській

околиці) або й від київських (може, правда, трохи вищі), Прут під самими Чернівцями тихий, в зелених берегах, в'ється собі поміж гаями по широких “зарінках”. Вид дуже широкий, як вийти за місто (а се звідси не трудно), видно всю буковинську весну. От уже правда, що зелена Буковина, а надто тепер. Тут уже весна справжня, все зеленіє, сади зацвітають і колорит скрізь такий ясний-ясний, здається, у нас і навесні так ясно не буває. Гарна країна. А ще ж то кажуть, що далі вона ще краща. Може, тижнів через два побачу її, яка вона далі, а тепер тут посиджу, треба дати собі спокій з тим вештанням.

Бачила вчора й сьогодні Стефаника, приїздив на два дні до Чернівець. На вид дуже здоровий (“розбійницький вигляд”, – каже Маковей), а в дійсності хворий, се навіть видно по його настрої, сумний якийсь, так наче що згубив і думає, де б його шукати. Написав оце драму, хтів, щоб поставити тут на сцені (тут тепер трупа Гриневецького), та щось не вийшло з того нічого. Йому тепер погано поводитьсь, – мусить покинути університет через недостачу грошей, тиняється якось без виразної роботи, а до того хворий, має якісь нервові напади. Шкода, що так якось марнується. Я ще мало до нього придивилась і через те виразного чогось про нього сказати не можу.

Маковей живе тепер тут. Сьогодні з нами ходив гулять, багато розказував з своєї редакторської практики і взагалі про галицько-буковинські справи, досить дотепно, та се вже довго було б списувати ...

Джерело: [6, с. 336].

Додаток 3.**Лист до О. Косач, сестри. 26 липня 1912 р., Кутаїсі**

Так я і підозрівала, що Кльоня “підводить міну”, щоб виправити мене в Єгипет. Коли він писав тобі листа то не казав, про що,, але саме в той час, якось дуже побивався, що з моїм здоров’ям не ладиться, і все зводив розмову на те, як то зле, що я на зиму не їздила до Єгипту. Здається і ти з ним згоджуєшся, що то таки для мене потрібно, тимчасом я сама далеко непевна того, так, як і мій тутешній лікар. Просто слабість потрошку переходить до дальших стадій, бо коли вона за 5 літ не вигоїлася, то либонь мусить іти вперед, трудно надіятися на повний застой. Вже і вік мій такий, коли організмові стає трудніше боротися,- адже се справжня “30 -літня” війна його з туберкульозом! Час колись і втомитись. Не бачу я ніякої надії, щоб я могла вигоїтись за цю зиму, коли не вигоїлися давніше, за дві у Єгипті. Ну, звісно, може, в кращому кліматі менше буде моментів загострень.

Джерело: [6, с. 625].

Додаток К.

Агентурні відомості про склад родини Косачів, зібрані Київським
губернським жандармським управлінням у 1901 р.

64

Косачь Петр Антонович
Родився в Киевской губернии по Кременчугскому
уезду в селении Мисютинский, 55 лет, правосла-
ный, проживает в Одессе № 97 Квартала
№ 3 по Мор-Белоговощенской улице. Вдовец
погибшего, бездетного. Прибыл 30го
июня 1899 года из Од. № 21 Нодарской ули-
цы. Пришел жена Олеся Петровна
40 лет, прибыла из Сестрорецкой
из Одессы. Машин не проживают:
Олеся Петровна Косачь вдова
30 лет, по свидетельству С. Петербур-
жской Монашеской Медицинской Императорской
Прибыла 15 января 1901 года из Петербурга
и Лариса Петровна Косачь 26 лет,
Будущая. Прибыла 14 октября 1900 г.
из Вереки.

Джерело: ЦДІАК України, ф. 274, оп. 1, спр. 590, арк. 64.

Додаток М.

Метрична книга церкви Вознесіння Господнього на Деміївці в м. Києві

1907 р. Під № 143 за 25 липня запис про вступ у шлюб

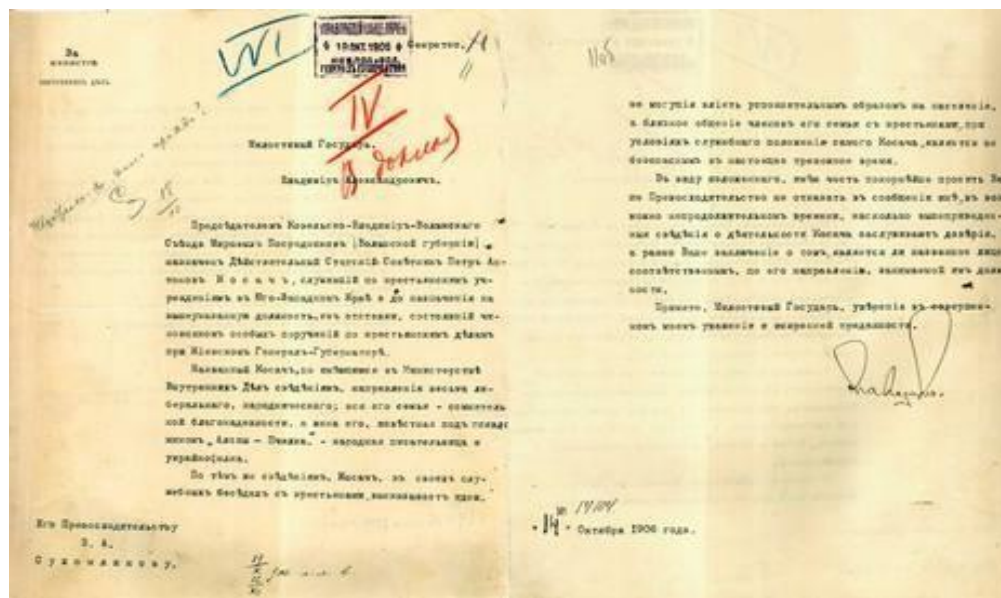
К.В. Квітки з Л.П. Косач

Дата зпису	Вік з літ	Після, як, вдова, вдова з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	Вік з літ	Після, як, вдова, вдова з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	Вік з літ	Всі шлюбні діти	Всі діти шлюбні	Вік шлюбних дітей на шлюб
1907.	25.	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	25.	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	25.	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми
1907.	25.	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	25.	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	25.	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми
1907.	25.	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	25.	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	25.	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми
1907.	25.	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	25.	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	25.	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми	Косач, Л.П. (вдова) з шлюбними дітьми з шлюбними дітьми

Джерело: ЦДІАК України, ф. 127, оп. 1080, спр. 164, арк. 335 зв., 336.

Додаток Н.

Звернення заступника міністра внутрішніх справ росії до київського, подільського та волинського генерал-губернатора В.О. Сухомлинова від 14 жовтня 1906 р. з проханням підтвердити відповідність П.А. Косача посаді голови Ковельсько–Володимир-Волинського з'їзду мирових посередників.

Джерело: ЦДІАК України, ф. 442, оп. 856, спр. 840, арк. 11 та 11 зв.

Додаток П.**План-конспект з предмету «Історія України»**

Урок

Дата 02.04.2024

9 клас

Тема: “Українська література, театр, музика в другій половині XIX – на початку XX століття”**Мета:****Навчальна:**

- визначити особливості розвитку української культури кінець XIX першої половини XX століття,
- охарактеризувати основні досягнення українців у галузі літератури, детально зупинитися на діяльності видатних українських діячів,

Розвивальна:

- розвивати в учнів уміння працювати з документаціями, вчити працювати з архівними даними, з різноманітними таблицями, скласти порівняльну характеристику та зіставляти інформацію з різних історичних джерел;
- розвивати мовленнєву компетентність шляхом усних відповідей, міркувань;
- розвивати в учнів вміння працювати з візуальним джерелом, розвивати навички самостійної роботи та роботи в групах,

Виховна:

- виховувати в здобувачів овіти естетичні смаки й уподобання.
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань
- формувати толерантне ставлення до думок то дій інших людей

Обладнання: підручник Історія України 9 клас, атлас з історії України.**Тип уроку:** комбінований;

Основні поняття, терміни, назви: «український П'ємонт». У 1890 р. Русько-українська радикальна партія (РУРП), Українська-соціал- демократична партія (УСДП). Українська соціал- демократія (УСД), модерністична течія, нова школа української прози.

Історичні постаті: І. Франко, М. Павлик, Леся Українка, М. Драгоманов, І. Стащенко В. Винниченко, М. Коцюбинський, Марко Вовчок, І. Нечуй -Левицький, М. Лисенко, М. Вербицький, М. Старицький, І.Тобілевич (Карпенко Карий), Панас Мирний, О.Федькович та інші.

Основні дати та події: Емський указ (1876-1905), заснування партій: 1890 році Русько- українська радикальна партія (РУРП), Українська- соціал- демократична партія (УСДП). 1895- Українська соціал- демократія (УСД)

Очікуванні результати: учні навчаються визначати особливості розвитку культури України кінця ХІХ початку ХХ століття; порівнювати розвиток освіти на українських землях, під владою Австрійської та Російської імперії; охарактеризувати основні досягнення української літератури цього періоду; пояснювати якими були здобутки тогочасної української літератури, видатні діячі літератури, давати оцінку рівня розвитку української літератури, театру, музики, показувати їх взаємозв'язок, пояснити роль Галичини у розвитку літератури.

План уроку

1. Становлення української національної літератури, театру та класичної музики
2. Розвиток української літератури кінець ХІХ першої половини ХХ століття,
3. Заснування гуртків та урядові переслідування українців
4. Розвиток театру і музичного мистецтв
5. Зв'язок культурних діячів з Галичиною

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально- виховна діяльність	Навчально-виховна діяльність учнів	Примітки
2 хв.	I організаційний момент	Взаємне привітання. Перевірка мготовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, цікавої роботи, нових знань та відкритів. 		комунікативна мовленнєва
7 хв.	II. Перевірка домашнього завдання		Опитування учнів за завданням підручника параграф § 30-31 "Розвиток освіти і науки" Та додаткове завдання: "Цікаві факти з життя Лесі Українки, Івана Франка та ін. Діячів"	Інформаційно-пошукова
5 хв.	IV Актуалізація знань	Метод "Ідей" Назвіть історичні та політичні події кінця XVIII початку XIX століття, які з вашої точки зору мали найбільший вплив на розвиток української культури цього періоду (запропоновані учням події вчитель записує на дошці, а учні в зошитах) В кінці підводяться підсумки за якими робиться висновок про розвиток української культури кінця XIX початку XX століття.	"Мозковий штурм" Назвіть основних літературних діячів кінця XVIII початку XIX століття.	Логічна Логічна інформаційна аксіологічна

20 хв.		Вступне слово вчителя. Визначним явищем розвитку України в другій половині XIX було українське відродження. Воно мало значний вплив на розвиток культури: мовознавства, історичної науки, етнографії, літератури, освіти, науки, мистецтва. Українська культура другої половини XIX століття початку XX століття. збагатилася досягненнями українського мистецтва: музики, живопису, літератури. При цьому слід зауважити, що розвиток української культури за складних тогочасних умов. Західноукраїнські землі та Галичини належали до Австро-Угорщини. А Галичина стала центром культурного розвитку та незважаючи на це в цей час активно розвивалася українська література та розвивався радикальний рух на Галичині, перетворивши Галичину на “український П’ємонт” визначивши особливості суспільно- політичного життя. 1 .Умови розвитку культури; 2. освіта; 3. наука; 4.література; 5. Театр; 6. музичне життя. Розповісти, що друга половина XIX початок XX століття, були складним і суперечливим періодом у розвитку української культури. Відзначити, що незважаючи на труднощі й відсутність підтримки з боку держави, культура збагатилася визначними здобутками, майже в усіх провідних галузях. Пояснити, що в цей час відбувалося становлення української національної літератури, театру та класичної музики, аналізуючи розвиток української літератури, звернути увагу на те, що в другій половині XIX століття романтизм поступився місцем реалізму. Однак в творчості письменників другої половини XIX століття реалізм співіснував з романтизмом. Відзначити, що на кінець століття всі провідні партії включили до своїх програм положення про незалежну соборну Україну. Звернути увагу, завдяки зусиллям діячів з Галичини та	Робота з презентація: Демонстрація та обговорення презентація про найвизначніших діячів літератури та мистецтва та другої половини XIX початку XX ст. Робота з документами: Використати документи нашого дослідження: Агентурні відомості про склад родини Косачів, зібрані Київським губернським жандармським управлінням у 1901 р.; Протокол допиту Л.П. Косач (Лесі Українки) 8 березня 1897 р.; Метрична книга церкви Вознесіння Господнього на Деміївці в м. Києві 1907 р. Під № 143 за 25 липня запис про вступ у шлюб К.В. Квітки з Л.П. Косач; Звернення заступника міністра внутрішніх справ росії до київського, подільського та волинського генерал-губернатора В.О. Сухомлинова від 14 жовтня 1906 р. з проханням підтвердити відповідність	Хронологічна
--------	--	--	--	--------------

		Наддніпрянщини західноукраїнські землі перетворилися на “Український П’ємонт” незважаючи на урядові переслідування українства у другій половині XIX століття українське театральне мистецтво продовжувало розвиватися, українські п’єси користувалися значною популярністю на сценах російських театрів. Підкреслити, що розвиток літератури і театру в другій половині XIX століття надав потужного імпульсу процесу творення національної класичної музики. Звернути увагу на те, що наприкінці XIX століття вже було неможливо заперечувати існування національної української культури. Розповідь:” Леся Українка і Галичина” (використання матеріалів нашого дослідження)	П.А. Косача посади голови Ковельсько–Володимир-Волинського з’їзду мирових посередників Робота з візуальним матеріалом: Уважно послухайте твори українських літературних діячів другої половини XIX століття. - Вірші Івана Франка; - Вірші Лесі Українки - Творче завдання: Дискусія:“Якби розвивалася творчість Лесі Українки, якби вона жила сьогодні, і яку роль в цьому відіграла б Галичина”	
--	--	---	--	--

5 хв	VI Закріплення вивченого матеріалу	Узагальнити знання з допомогою таблиці: Охарактеризувати творчість кожного з відомих суспільно-політичних діячів	Робота в групах. Об'єднати учнів в малі групи, кожна з яких отримає завдання організувати віртуальну екскурсію по творчості відомих діячів літератури: Олена Пчілка, Леся Українка, Іван Франко, Особливе місце надається Лесі Українці.	логічна аксіологіч на просторов а хронологіч на
5 хв.	VII Підсумок уроку		Гра “Мікрофон”: Самостійно підвести підсумки по черзі називати чинники, які впливали на розвиток української літератури, театру, музики в другій половині XIX - початку оліття. Узагальнити знання Бліц-контроль “Так чи ні”	логічна аксіологіч на просторов а хронологіч на
1.хв.			Скласти кросфорд по матеріалам даної теми. Опрацювати § 32 та виконати завдання до нього.	логічна хронологі чна цифрова